РУСИН

www.rusynacademy.sk

RUSÍN r. XXXII, č. 5 / 2022

75-рочный юбілант Петро ТРОХАНОВСКЫЙ-МУРЯНКА, єден із найвызнамнїшых дїятелїв нелем меджі Лемками в Польску, але і Русинами в цїлім світї.

9 771339 548006 10

КУЛТУРА • ЛІТЕРАТУРА • ЯЗЫК • ІСТОРІЯ

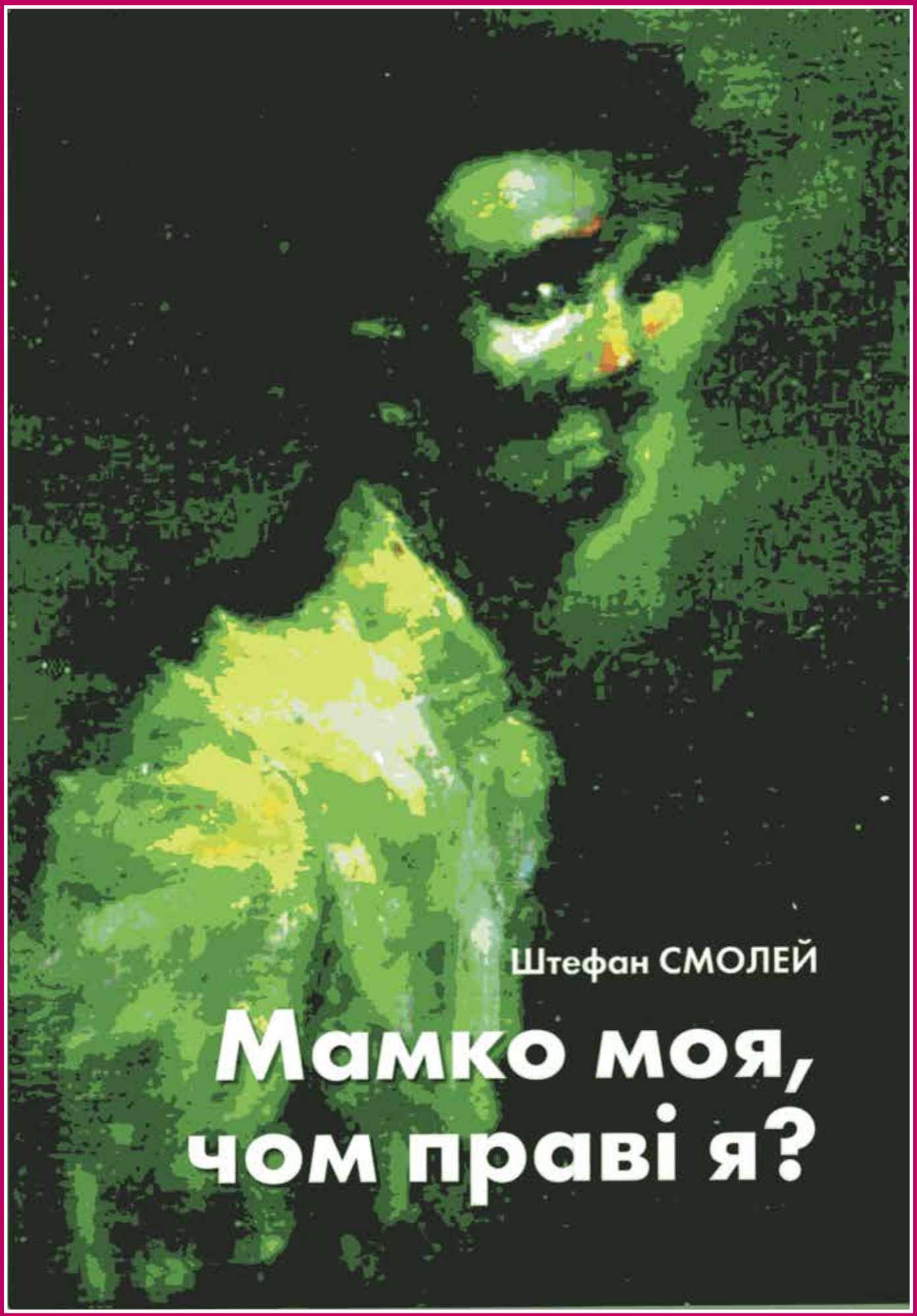

• Обалка третёй тогорочной книжкы Академії русиньской культуры в Словацькій републіці – Мамко моя, чом праві я? знамого русиньского автора Штефана Смолея з Меджілаборець.

Др. габ. Олена ДУЦЬ-ФАЙФЕР, Краків, Польско

75-річный ювіленіст Петро Трохановскый-Мурянка

Сут ріжны жытя, долі, місиі, таланты і інче, што рішат, же чловека дорога на тым світі ма такє або інче значыня для того што было, єст і буде. Чловече стремліня до вічности все вязало ся з уявом, же присутніст в памяти жыючых, то жытя тых, котрых серед них уж неє. Лінія памяти веде ся в натуральний спосіб кровным наступством поколінь (спарадиґмуваний іщы біблийныма текстами), але довершат ся тіж в симвілічний спосіб, коли памят о дакым стає ся власністю і вартістю цілой уявной спільноты, творит для нєй взоры (тіж антивзоры) і дороговказы. Такы жытя увічнят історія або збірна памят, выберат з них важны для зрозумліня явиск і задач даного часу факты, творит потрібны леґенды. Прото сут то жытя, а радше символічны, ци надреальны жытя важны, найважнійшы, якы в гідній мірі не належат уж даному чловекови, але цілій спільноті. Мусят мати такы елементы, якым спільнота надає значыня і ся з нима ідентыфікує. **Вшытко сесе вводжу як вступ до ювілейной статі на сімдесятпятлітя народжыня Петра Трохановского-Мурянкы**, котра – як звычайні – ма на ціли вказати конкретне жытя конкретного Ювілята, але і надати му тіж того значыня, якє потрібне єст спільноті до сохраняня і будуваня свойой достоменности в нелегкых часах загыбаня, заниканя, корчыня ся того, што долгыма віками было ядром-дороговказом-парадиґмом. **А жытя реченого Ювіляра достойне єст той задачы як мало котре, як єдно з тых, котры уж днес мож замістити в *Пантеоні Зеленой Лемковины,* серед найвыдатнійшых предшественників, сучасників і грядущых...** (в найщыршым вшыткых желаню). О Петрі писала єм вельо раз од вельох сторін, предо вшыткым од професийной, літературо- і культурознавчой, але тіж од біоґрафічной, енциклопедычной і ювілейной-парадиґмовой. **То уж четвертый ювілей Петра Мурянкы, якій приходит мі пером честувати, думком обнимати**. Што то значыт? Конкретні, же **уж так з 40 років доля звела нашы пути і ідеме «в єдным ярмі», як то рюк сам Петро**. Символічні, же жытя і труд Петра єст предметом вельосторонней дослідничой, лемкознавчой, але тіж емоцийной рефлексиі, послідовні веденой през оне 40 років. Врешті – по приятельскы – же **тішу ся, што можу так безпосередньо, од середины, праві же родинні, інтымні влучыти ся в гонорованя незаперечной цінности і вагы того уж гарді розвиненого, бо 75-річного жытя Ювілята**. А з вшыткого того бере ся характер сесого писаня, якє не ограничыт ся до выміниня біоґрафічных даных і заслуг, якы мож додати до писаных пред десятьома ци двадцетьома роками статий.

Петрове бо жытя явит ся мі за каждым разом од інчой, маючой значыня в даным часі стороны. Перший факт, якій днес явит ся мі як основний в жытю Петра Трохановского, то тото, же **вродил ся він – 10 серпня 1947 рока – на границы світів вызначеній Лемкам акцийом «Вісла».** Не доходило до мя скорше тото так глубоко. Спричынил тоту свідоміст сам Ювілят, публикуючы в 2007 р. знамените описаня свойого жытя під вымовні глубокым наголовком *A Wisła dalej płynie*[1], в якым вызначыл основны детермінанты, котры уформували його долю. Спричынила тіж днешня лемківска реальніст, котра в 75 років

1 P. Murianka, *A Wisła dalej płynie,* Krynica-Legnica 2007

ОБСЯГ

Др. габ. Олена ДУЦЬ-ФАЙФЕР: 75-річный ювіленіст Петро Трохановскый-Мурянка **1**

Мґр. Петро МЕДВІДЬ: Воду не заставиш **4**

Михайло ЗАН, к. н., Юрій ШИПОВИЧ: Наязана ойкономіка як елемент структуры карпаторусинськоі етноидентичности населеня днешнього Подкарпатя **5**

Мґр. Петро МЕДВІДЬ: Главне місто Мадярьска было центром русиністікы **11**

Мґр. Петро МЕДВІДЬ: Мукачовска єпархія буде мати нового блаженого Петра Павла Ороса **12**

Мґр. Михал ПАВЛІЧ, ПгД.: ПОЗДРАВЛЇНЯ РУСИНІВ на рік 2022 ч. 5 **13**

Юрко ХАРИТУН: *Мої пішникы:* Мої віршы такы..., Люблять ся мі, Слова, Роса, Доброта, Мушля, Признати ся мушу, Тішить мене, Колись і днесь **13**

Михал ПАВЛІЧ: Іван Боднар – Стары рущаньскы пригоды **14**

Іван БОДНАР: *Стары рущаньскы пригоды:* Послїдня жытелька **15**

Анна ГАЛҐАШОВА: Тернёва ружа, Материна клятба **17**

Выголошеный 9. Літературный конкурз Марії Мальцовской **20**

Мґр. Михал ПАВЛІЧ, ПгД.: Зборник Штефана Смолея – Мамко моя, чом праві я? **20**

Мґр. Петро МЕДВІДЬ: Творы Євґенія Фенцика дістають ся ку чітателям **21**

Проф. Др. Павел Роберт МАҐОЧІЙ: Припоминаме собі 95 років од народжіня і 30 років од смерти Юліяна Колєсара **22**

ПаедДр. Іван РУСИНКО: Ородовник в Угорьскім сеймі за Свідничанів, постигнутых пожаром **23**

Мґр. Петро МЕДВІДЬ: Кандідовати на пост пряшівского жупана буде і Русин із Меджілаборець – Михал Калиняк **26**

Проф. Др. Іван ПОП, др. н.: Припоминаме собі 35 років од смерти Народного умелця Україны – Андрія Коцкы **28**

Проф. Др. Іван ПОП, др. н.: Єдину вызначну русиньску сохарьку – Олену Мандічову споминаме ку єй 120-рочу **28**

Мґр. Арт. Даньєл БРОДЯНІ: Споєный скоро зо вшыткым коло Енді Варгола **30**

по оній траґічній для нас акциі каже достеречы єй вымовны нецофальны ефекты, якы не дозваляют смотрити на наше тырваня з надійом, яку мала єм іщы перед пятьнадцятьома роками в гідній мірі завдякы Петрови Мурянці.

Дальшы факты з жытя Ювілята стисло сут повязаны з тым першым. Дітиньство розбите медже нижньошлеску штоденніст а мріі і тугу за тамтом країном, де ся не «встугнул народити». Вшыткы дальшы стремліня до єй одроджыня, одзысканя, воскресіня. Поворот і неуступливе, найперше романтычне, емоцийне, пак позитывістычне, тверде ораня лемківского культурового ґрунту. Тото вшытко знає Мурянка получыти в єдну велику синтезу послідовности і щырости. Але тіж тихого траґізму, якій заєдно ґенерує всеприсутний Мурянковий Біль.

Як при Петровій сімдесятпятці презентує ся сеса синтеза? Як жыве свідоцтво нестаріючой ся душы, в котрі любов і пасия перевершают вшытко інче, котра з роками лем мудріє, але не тратит творчого потенциялу і креатывности. Остатнє пятьнадцятьоліття в жытю Мурянкы то попращаня ся в основным з поетычном творчістю в такым значыню, як тото мож было видіти скорше, коли його ліричны выповіди креували лемківскій реінвенцийний міф оснований на болю і незгоді на загыбаня. Што правда, в 2012 р. явила ся його двоязычна збірка верши *До краю ненароджыня*[2], але были то вершы, якы возникли до 2007р. і не несли той творчой експресиі, якя знана єст з *Як сокіл воды на камени*[3]. Реінвенцийну ролю лірикы переняла літературна автобіоґрафія *A Wisła dalej płynie,* а лірична пасия поеты выразила ся найполнійше в *Піснях і співанках Петра Мурянкы*[4], де музычний талант получыл ся з поезийом. Закінчыл тіж Мурянка в реченым десятьолітю свою учытельску (в дослівным значыню) місию, не вюл уж лекций лемківского языка в школиі. Натоміст опрацувал дидактычно-енциклопедичне выданя *Пантеон зеленой Лемковины*[5], в якым представлят найвыдатнійшых, подля його выбору, Лемків. Довершыл тіж свойого обовязку і долгу в однесіню до великого лемківского «Учытеля» Івана Русенка, выдаючы імпонуючу, красні опрацувану збірку його творів[6]. Выміняны осягня остатніх десятьох років вказуют еволюцию Петра Трохановского в напрямі деякого довершаня скорійшых мрій з єдной страны і вычуваня вымогу часів з другой.

Найбарже бодай значучом творчом позицийом в тым напрямі буде довершана величезна книга села Білцарьова – рідного села Трохановскых, в котрым так дурно «не встиг ся Петро вродити», як сам з жальом вельо раз написал. Тота, понад 1000-сторонницьова книга, то велика не лем споминова праца автора. То предо вшыткым вельосторонна моноґрафія, в якій Петро Трохановскій вмістил свою пасию історика, документалісты, дослідника лемківской культуры і горячого патрийоты, любителя рідности. Книга-моноґрафія Билцарьовой роками ходила за єй автором, іщы товды, коли на выгнаню, на земли свойого тілесного вроджыня, деси там в понімецкым Пархові, малював мапы Лемковины, крислил розплянуваня рідного гірского села, барвил душу камениками з білцарівской річкы, о котрых так уявисто оповідали му няньо, якых іщы на жыво не виділ, яле виділ іх душом і мріями. Книга основана єст на документах, але тіж на уяві душы Петра, яка єст так само вірна, а бодай і вірнійша як неєден документ, бо підповідана любовю і ґеновом інтиіцийом, збірном памятю предків, вірністю спільнотовым архетыпам, якы николи ся не мылят. Книга Білцарьовы высловлює цілого Петра – Білцарьовяна, Лемка, анти-паралелю акциі «Вісла».

При вказаній еволюциі, розвиваючій, але тіж довершаючій мріі і надіі Ювілята, остає він надале вірний і по мурянчому послідовний в веденых ціле праві жытя своіх діянях і дотримуваных поставах. **Такой праві уж 35 років отримуєме журналістычно едиторскій труд жытя Мурянкы, «Бесіду» – лемківскій двомісячник, авторско ведений його головным редактором**. **Шторічні прикликуваны сут важны історичны і персональны факты завдякы покликаному до жытя Петром і уж 30 років выдаваному «Лемківскому календарьови»/ «Лемківскому Річникови».** Не перестал він тіж занимати ся трансляторском роботом. В остатнім пятьнадцятьлітю довершыл свої величезны труды перекладаня на лемківскій, ци радше лемківщыня, адаптуваня до сучасной языковой нормы, знаменитых творів лемківской класикы – Петра Поляньского і Владиміра Хыляка. Вірний остал тіж Петро лемківскому соспільному і церковному жытю. Веде з посвячыньом і значучыма ефектами церковний креницкій хор, дякує в креницкій церкви, неуявны сут без него єпархіяльны і загальнодржавны церковны торжества. Дале орґанізує конґресы, Бієннале Русиньской/Лемківской Культуры, Лемківскы Творчы Осени, анґажує ся в Лемківскы Ватры на Чужыні, події орґанізуваны «Руском Бурсом» в Ґорлицях. **Коли лем може, не одмавлят никому, хто го попросит о презентацию лемківской культуры, ци то в нашых, ци в польскых, ци заграничных середовисках**. Адде

2 П. Мурянка, *До Краю ненароджыня,* Креница-Лігница 2012.
3 P. Murianka, *Jak sokół wodę z kamienia/ Як соків воды на камени,* перл. B. Dohnalik, Warszawa 1989.
4 *Пісні і співанкы Петра Мурянкы,* упоядкували П. Малецкій, А. Трохановскій, Ґорлиці 2012.
5 *Пантеон Зеленой Лемковины,* выбір, редакция, вступ П. Трохановскій, Ґорлиці 2008.
6 *Русенко – выбране,* ред. П. Трохановскій, Креница-Лігница 2010.

• *Наш 75-рочный юбілант Петро Трохановскый-Мурянка з Криниці зо своёв женов.*

Мурянка – адде Чловек, адде Лемко, як написал о ним в 1983 при першій публикуваній збірці верши *Suchy Badyl*[7], выдавця, Мєчыслав Мончка. «Талант Петра фурт ся розвиват. Бесідувати треба радше о талантах»[8]. Днес пишеме о плодах тых талантів. **Ювілей 75-літя народжыня то нагода до синтезуючых, сутьовых уваг о жытю і осягнінях**. Хоц, як речено, розвитя і креатывніст не заперат ся в тым припадку таком ци інчом катеґорийом жытовых чысел, вызначеныма роками границями. Покля чловек має мріі і стремліня, потля ма творчу силу. Перед пятьнадцятьома роками Петро втішыл ся з хыбы в його роках, коли приятеле вінчували му з нагоды 80-ткы. «Кед-бым дожыл тых років, якых мі желате, то довершыл бы-м вшытко, што мрію в жытю зробити...». Єдном з тык мрій была речена книга села Білцарьова. Днес мрія ся довершыла. Адже послідовніст і впертий труд недаром присвоіли Ювілятови так неодлучний його псевдоним – Мурянка.

Знам, же Петрови остало іщы гідні мрій і задач (в тымдокінчыти обшырну лемківску повіст), напевно старчыт іх до 80-ткы, а думам, же іх довершаня, як все, додаст му жытьовых сил і почутя, же выполнят свою велику місию, яка вызначена му остала на долго іщы перед народжыньом, коли то місцевий жыдівскій мудрец Цапок выворожыл з псалтыря його Матери Ксандрі «Вельо уж перешла єс жено і вельо іщы перейдеш, але доховаш ся двох сынів і в велькій пошані будут іх мати люде»[9]. Тото почутя спричынило тіж написаня Мурянком єдной зо знаменитшых, симптоматычных фраз, важного лірычного маніфесту:

Великы діла кажут мі писати
кажут величати
як жытя сіль
конаня біль[10]

Долгы рокы не вірила єм тій прошыбаючій до глубины выповіди, же нам, «повісляным» поколіням остає як місия величати «конаня біль». Мурянка знал тото од самого здає ся вроджыня. Кілько героізму, одречыня ся власных потреб, посвячыня треба, жебы з таком детермінацийом, без зневіры служыти загыбаючій Лемковині, коли ся зна, же то конаня, же «Вісла дале плыне», значыт заберат, топит, розмыват помалы вшытко, што ма загыбнути

7 P. Murianka, *Suchy badyl, Z. Zegadłówna*, Nowy Sącz 1983.
8 ММ, *[Oto Petro Murianka…],* [в:] тамже, текст на задній окладинці.
9 P. Murianka, *A Wisła dalej płynie*, c. 24.
10 П. Мурянка, *Рекомендация,* [в:] Тот же, *Як сокіл воды на камени,* с. 114

в ей неустанным течыню. **75 річниця народин Петра Мурянкы, котра єст єдночасно 75 річницьом початку акциі «Вісла», текучой проти нашому народови, усвідомила мі глубоку правду траґічного маніфесту.** Реінвенцийний міф, в творіня котрого анґажувало ся ціле покоління зосердеджене на Болю, што подля Петра остал вміщений в лемківскы ґены, формувал етос тырваня, якій все вяже ся з посвячыньом. Конец архаічной парадиґмы посвячыня, котра остала заступлена сучасным центровым думаньом, якє матафоричні мож назвати «бізнесовым», спричынил конец спільнотовой солідарности, де успіх каждого «свого» тішыл і был узнаваний за спільне добро. Бізнесовы принциюы основують ся на конкуренцийности, антиспільнотовым механізмі, якій єст проявом уж барз глубокого, системового наслідства текучой «вісляной» модерности.

Петрове жыття, зачате оного рока «при якым і *Anno Domini* подавати не треба», то явний і вымовний символ протиставліня розливаючому ся шторазшырше і шторазглубше течыню «Вислы». Обходиме, по звыку річниці, якы сут повязаны зо собом не лем календарьовом датом, але предо вшыткым сутю протиставности і опору. **Ци при такым символічным сутьовым получыню не стає ся основным для Лемковины і Лемків желаня Петрови**

Трохановскому-Мурянці як найдолжшого жыття і як найдолжшого тырваня усимволічной тым жытьом ядровой спільнотовой вартости – любови до рідности, яка спричынят всеціле ій посвячыня.

ЛИТЕРАТУРА

P. Murianka, *A Wisła dalej płynie,* Krynica-Legnica 2007
П. Мурянка, *До Краю ненароджыня,* Креница-Ліґница 2012.
P. Murianka, *Jak sokół wodę z kamienia/ Як соків воды на камени,* перл. B. Dohnalik, Warszawa 1989.
Пісні і співанкы Петра Мурянкы, упоядкували П. Малецкій, А. Трохановскій, Ґорлиці 2012.
Пантеон Зеленой Лемковины, выбір, редакция, вступ П. Трохановскій, Ґорлиці 2008.
Русенко – выбране, ред. П. Трохановскій, Креница-Ліґница 2010.
P. Murianka*, Suchy badyl, Z. Zegadłówna*, Nowy Sącz 1983.
ММ, *[Oto Petro Murianka...],* [в:] тамже, текст на задній окладинці.
P. Murianka, *A Wisła dalej płynie*, с. 24.
П. Мурянка, *Рекомендация,* [в:] Тот же, *Як сокіл воды на камени,* с. 114

Єст то фраза, яку Мурянка часто повтарят в тексті *A Wisła dalej płynie.*

(Публікуєме в роднім языку юбіланта – лемківскым варіантї русиньского языка.)

Мґр. Петро МЕДЕВІДЬ, ЛЕМ.фм

Воду не заставиш

Водї ся мож піддати, або єй схосновати

Минуло вже 75 років од часу, коли ся в Польщі одбыла такзвана Акція Вісла, яка мала катастрофічны наслїдкы про історічну Лемковину і єй русиньске населїня. А Вісла дале плыне..., як написав і Петро Мурянка.

Кебы ся ня хтось позвідовав, як подля мене вызерать конець світа, думам, же по двох споминовых подїях, ку 70-ій і 75-ій рочніцї Акції Вісла, бы єм му повів, няй ся іде посмотрити до днесь неєствуючіх русиньскых сел на Лемковинї, якыма суть, наприклад, Чертїжне і Білічна.

Покля чоловік прийде на тоты місця і зохабить на себе впливати вшыткы емоції, котры там мож чути, пак собі скоріше або пізнїше мусить усвідомити, же якраз тоты місця евокують конець єдного світа. Світа, котрый ся вже не верне.

Покля бы єм бісїдовав при тых селах о русиньскых Помпеях, не быв бы єм далеко од правды. Хоць прічіна заникнутя спомянутых сел была інша, але якраз то є на тім найтраґічнїше. Ніч не залляло тоты села, жебы ся в них не дало жыти. „Залляла“ їх лем Вісла. Не рїка, але Акція Вісла, котру комуністічна Польща приготовила своїм жытелям.

Іщі днесь жыють люде, котры прямо зажыли тоту ганебну історію на властній скорї. Їх свідоцтва ся не слухають легко. Емоціям ся в такых хвілях не мож бранити.

Але єднако емоціонално тяжке є быти на місцях, в неєствуючіх селах, в котрых з дня на день настав конець світа. Конець, з котрого уж не є пути назад, конець світа, з котрого зістало лем пару хрестів на цінтерї, ці старый храм, якы іщі, затля, свідчать о якійсь цівілізації, котра ту жыла.

В рамках тогорочной події, котров сьме собі припомянули півокруглу рочніцю выгнаня з властных обысть, заінтересовала ня іщі єдна річ. Богдан Копча приготовив мапы, штатістікы, ґрафы, котрыма барз пластічно вказав, якый аж великый неґатівный вплив мала дана акція на нашых Русинів, котры цїлы стовкы років жыли у своїх горах, і котры з дня на день были насилно выселены на землї, де зістали як стромы без коріня.

Відїти реалны чісла, котры говорять о асіміла-

ції, яка на основі того барз легко перешла, о стратї ідентічности, о стратї природної теріторії, кедьже лем мала частка людей ся пізніше вернула на Лемковину, не суть о ніч менше депресівны, як стояти на місці, де колись было село, ці слухати прямых участників Акції Вісла.

Є правилне акцентовати, же Вісла дале плыне. Она ся не заставила. По Акції Вісла ся уж ніч не вернуло, а ани ся не верне до жывота, якый быв перед нёв, бо то є неможне. А тырвать, плыне, бо она поступує, што відїти, наприклад, при дале поступуючій асімілації.

А то бы сьме могли припомянути і то, же плыне дале і з того погляду, же доднесь Лемкы, хоць мають свої народностны права, підпору з державы, зістали так дакус в другій катеґорії, бо, наприклад, їх маєткы – лїсы „не мож вернути“ тым, котрым были взяты.

Над водов, як єдным із штирёх основных природных елементів тяжко звітязити. Стары люде бісїдують і таку мудрость, же вода гірша, як огень. Огень загасиш, але воду не загасиш, а властно єй ани не заставиш. Кедь прийде, бере вшытко.

На другім боцї, люде ся научіли з водов робити. Днесь знають управити водны токы, роблять гати, знають воду схосновати так, жебы їм была на благо, і жебы їх не знічіла. А навеце, вода давать новый жывот, без воды бы не выросло ніч.

Воду не заставиш, но мож ся їй піддати і смотрити на конець світа, або єй схосновати на благо, на новый жывот.

Ани воду, котра є звязана з Акціёв Вісла, не заставиш. Лемже дїяня Лемків од 1989-го року вказує, же

до даякой міры ся їм подарило управити токы, зробити якусь гать, хосновати воду, жебы не была лем тым елементом, котрый вшытко знічіть, але жебы дала і новый імпулз про жывот Русинів у Польщі.

Хоць Вісла плыне дале, з мірным оптімізмом вірю, же Русины в Польщі вкажуть і в резултатах списованя, же ся водї з Акції Вісла не піддали, і же жывот Лемків таксамо плыне дале.

Статя была написана як коментарь „Вступне до контроли“ лемківского радія lem.fm.

Михайло ЗАН, кандидат историчных наук, доцент катедры політології и державного управліня Ужгородського національного університета, член Русинського культурологічного клуба,
Юрій ШИПОВИЧ, председа сосполної організації «Русинськый культурологічный клуб»

Наязана ойконіміка як елемент бінарної структуры карпаторусинської етноидентичности населеня днешнього Подкарпатя

(По звіданю штодо наверненя историчных назв поселеньом закарпатської области Украйины.)

Постановка проблемы. Колективна **тямка** є **системоутворьовалным чинником формованя й передачи межепоколінної информації. Німецькый историк Ян Ассман поязав колективну памнять из категорійов часа й выділив два базові єї форматы: комунікативна й культурна тямка**. **Кедь комунікативна тямка тыкать ся єдного-двох, у ліпшому трафунку – трьох поколінь, товды культурна формалізує ся в текстах, символічных містах, монументах, назвах тых ци иншакых обєктув матеріалної культуры**[1]. Треба одзначити, што про представникув каждого етнічного рокаша в першум шорі близьков є родина й милі про слух челядника назвы рік, озер, гор, зворув, плацув, улиць, сел, селищ и варишув. Зайсе ойконіміка выступать неодмінным атрибутом символізації окружаючого ландшафта, важным елементом формованя етноиндентичности.

Німецька культурологиня Аляйда Ассман продовжать идеї свого чоловіка й констатує, што

паралелно фунгувуть «жива, індивідуальна пам'ять» й «штучна культурна пам'ять», котра «охоплює епохи й спирається на нормативні тексти»[2]. Само собов, ож похожі тексты обмежені політиков памняти, яку ретранслює панувуча влада, політичный режим. Беручи до позура концепт британського антрополога Пола Коннертона, мож констатовати, што політична історія Подкарпатя 20 стороча позначена цілеспрямованов політиков «**репресивного стирання» колективної тямкы етнічных рокашув (и русинув тоже), а такой «забування задля формування нової ідентичності»**[3]. У першум шорі йде ся про політику конструйованя етнокультурної приналежности русинської етнічности до украйинської нації.

Як справедливо примітив знамный лінгвіст Петро Лизанець, «внаслідок колишніх політичних амбіцій 1910–1913 та 1945–1946 рр. в історичні назви населених пунктів Закарпаття була внесена велика плутанина»[4]. До приміру, лем у Свалявському районі село Плоске яло ся называти *Dombostelek* («горбковита земля»), Павлово – *Kispálos* («піціцькый монах»), Неліпино – *Hársfalva* («липовоє село»), Оленьово – *Szarvaskút* («оленячый колодязь»), Солочин – *Királyfiszállás* («поселеня королевича») і т.д.

Кедь на зачатку 20 ст. подкарпатські села набыли мадярськых лексем, то в 1940-х роках была зачата робота нарубы - з цільов радянізації й приведеня од украйинському літературному стандартови назв поселень края. Гибы за законом кармічної одплаты, за Указом Президії Верховної Рады УРСР од 25 юнія 1946 рока «Про збереження історичних найменувань та уточнення і впорядкування існуючих назв населених пунктів Закарпатської області», **се одбыло ся в першум шорі по мадярськоязычных селах края. Їх назвы набыли домак чудного про корінных жителюв звучаня: Струмківка (Сюрте), Дзвінкове (Горонглаб), Деренковець (Шом), Липове (Гетєн), Добросілля (Бене), Зміївка (Кідьош), Лужанка (Астей), Бобове (Тисобикень), Братово (Ботар)** и тд.

Пиля сього «уточнювалися» й традиційні назвы многых закарпатськых сел. До приміра, села Андрашувци «перехрестили» на Андріївку, Ряпідь на Бистрицю, Велику Чинґаву на Боржавське, Німецьку Мокру на Комсомольськ, Берлебаш на Костилівку, Ляховець на Лісковець, Брустури на Лопухів, Угочанську Розтоку на Малу Розтоку, Середню Апшу на Середнє Водяне, Нижню Апшу на Діброву, Требушани на Ділове, Серенчювци на Щасливе й тд.[5]

Изглядатель процесув радянізації Закарпатя подовж 1994–1950 рокув Василь Міщанин констатовав, што перейменованя тыкало ся майже пятидесяти поселень края, айбо радянізаторы «не хотіли зупинитися. У 1949 р. вони пропонували Мукачево перейменувати в Октябрськ, Хуст – на Красногорськ, Іршаву – на Синяву, Рахів – на Комсомологорськ, Тячів – на Шевченкове, Воловець – на Перевал і відповідно Воловецький район на Пере-

вальський район. На щастя, це не було втілено в життя»[6].

Ги нам ся видить, про корінных закарпатцюв, до приміра, представителюв русинської етнічної сосполности, природнов є бінарна структура свідомости, яка одобразила ся й на специфіци етнічної самоидентифікації, чертах менталности. Она находить ся у двойнуй толеранції релативно: 1) етнонімув («украйинци» й «закарпатци» («русины»); 2) одліченя часу (кийивськый (майскорі й московськый) й місный середньоєвропейськый, а паралелно й так званый «церковный» час); 3) ойконімікы (наязана – радянізована й місна – исторична). Тому закарпатци (маєме на позурі автохтонноє словянськоє населеня, котроє всокотило идентичность «русин» вадь признає себе «закарпатцями» й одмежовує ся од «українців», исключавучи місных мадярув, ромув, румунув и др. – М.З., Ю.Ш.) вподовж довгого часу звычно, паралелно й в зависимости од контекста («Свої» / «Інші» / «Чужі»; село / місто / «Украйина» / закордоння тощо) хоснувуть ту вадь иншаку термінологію.

Аналіз послідніх изглядовань и публікацій. Треба одмітити, што проблематика одновленя историчных назв поселень днешнього Закарпатя первый раз была рушена в 1997 роци в научнуй публікації Петра Лизанця. Вченый акцентовав позур на назвах мадярськоязычных поселень, котрі лінгвіст предложив подавати в усталеную языковуй практици населеня[7]. Єден з авторув сьої научної розвідкы (М.З.) у 2003 роци такой обертав позур на рушену Петром Лизанцьом проблему в контексті изглядованя етнокултурных процесув у 90-ті рокы 20 ст.[8] Комплексноє изглядованя динамікы закарпатського урбанонімікону вподовж 20 – зачатка 21 стороча представлено в кандидатськуй дисертації філологині Оксаны Галай[9].

Цільов чланка є вчиненя моніторингу наязаної радянськов владов ойконімікы в розрізі бывших 13-ти (до децембра 2020 року – М.З., Ю.Ш.) районув Закарпатської области.

У контекстови поставленої цілі маєме дяку рішити шорові завданя: 1) погатковати процес одновленя историчных назв окремых населеных пунктув области; 2) дефіновати число радянізованых назв населеных пунктув по районах, из одновленьом якых тягнуть дале; 3) сформольовати высновкы й пропозиції штодо подалшого научного изглядованя проблематикы й єї практичного рішеня на уровни органув державної влады й місного самосправованя.

Выклад основного матеріалув. Майнаперед треба зазначити, што лем в умовах гласности й демократизації зачатку 90-х рокув минулого стороча многым закарпатськым селам были навернуті їх историчні назвы. Так 12 юлія 1991 року на VI сесії Закарпатської обласної рады XXI кликаня были приняті рішеня «Про відновлення історичних назв окремих населених пунктів області та їх відтворення на мовах інших національностей» й «Про зміни в адміністративно-територіальному устрої області», які стосувалися сіл Берегівського району[10].

Плодовитов стала ухвала обласної рады од 23 децембра 1992 року «Про відновлення та уточнення назв окремих населених пунктів». Депутаты обернули ся з просьбов до Президії Верховної Рады Украйины, што ся тыче одновленя историчных назв и уточненя окремых назв населеных пунктув Ужгородського, Мукачовського, Береговського, Виноградовського, Хустського й Воловецького районув. Вказовало ся, што пиля державного, языком майбулш чиселної мадярської меншины края хоснувуть ся назвы, які є традиційныма про місноє мадярськоє населеня: Яноші (J*ánosi), Батьово (Bátyu), Дерцен (Dercen), Вишково (Visk)* и др.[11]

Рішеньом Закарпатської обласної рады од 6 апріля 1995 рока «Про зміни в адміністративно-територіальному устрої та уточнення назв окремих населених пунктів області» булшость закарпатськых сел вернули собі обычноє, місноє звучаня на «-ово», замість непрактичного про закарпатцюв «-ове»: Квасово, Порошково, Смереково, Буківцьово, Лалово, Пістрялово, Данилово, Золотарьово, Рокосово, Чумальово, Драгово и тд.[12] Айбо и до днесь лишили ся «стандартизованими» радянізаторами, айбо практично не хоснованыма місным населеньом назвы: Берегове, Ставне, Ялове, Задільське, Репинне, Вучкове, Лопушне, Ділове, Дубове, Колодне, Вонігове, Бобове, Довге, Букове, Нове Клинове, Вербове, Вінкове, Вовкове, Голубине, Яківське, Плоске. Про искуственность сьых адєктивных вчинень, наязаных радянськовц владов у 1946 роци, справедливо одзначав у своюй роботі «Прізвища закарпатських українців: Історико-етимологічний словник» знамный вченый-філолог Павел Чучка[13].

Одповідно рішеня обласної Рады од 18 февруара 1997 рока «Про зміни в адміністративно-територіальному устрої області» были одновлені назвы окремых сел Виноградовщины, а именно Форголань (Дівчине), Фертившолмаш (Заболоття), Оклі Гедь (Клинова Гора), Неветленфолу (Дяково), Пийтерфолво (Петрово) и др.[14]

Рішеньом од 20 юлія 2003 рока Закарпатська обласна рада перейменовала румуноязычноє село Діброва на Тячовщині, вернувши му традиційну историчну назву Нижня Апша[15]. Лем на зачатку 2016 року в контексті вседержавных декомунізаційных процесув было вернуто историчну назву селу Німецька Мокра на Тячовщині[16]. Днесь тяжко збачовати, айбо щи шість рокув тому офіційно се село йменовало ся Комсомольськом (! – М.З., Ю.Ш.).

Пропозіровучи неодповідность меже историчныма назвами й їхніма радянськыма еквівалентами варта подмітити, што наднесь ся так и лишавуть радянізованыма десяткы поселень Закарпатя. Місноє населеня вже привыкло од їх паралелному хосно-

ваню: «по-нашому» меже «Свойих» й офіційно про «Иншых» и «Чужых». Се, до приміру, й села в межах бывшого **Тячовського района:** Лопухів (Брустуры; похожый ойконім є такой на Свалявщині – Лопушанка (Брустув), Тарасівка (Терешул), Руське Поле (Великоє й Малоє Урмезійово), Добрянське (Няго-во), Глибокий Потік (Стримтура).

У сусідньому Раховському районі – Верхнє Водяне (Верхня Апша), Середнє Водяне (Середня Апша), Водиця (Апшиця), Костилівка (Берлибаш), Кваси (Боркут), Ділове (Требушани). На Хустщині – Олександрівка (Шандрово), Стеблівка (Салдобош), Монастирець (Моноштор), Яблунівка *(Фенеш).*

Мукачовський район такой має фест нерадянізованых назв сел: Бистриця (Ряпідь), Зубівка (Фогораш), Ільківці (Єнківці), Крите (Феделешівці), Кучава (Німецька Кучава), Коноплівці (Кендерешів), Чомонин (Чонгор), Щасливе (Серенчувци). Интересным є факт: позад чого в 1992 роци Анталовцям (за часув СРСР– Антонівка) на Ужгородщині вернули историчну назву, а Андрашувци так ся и обстали Андріївкою, а Бачава – Чабанівкою?

Из часув дітвацтва припоминавуть ся парадоксы хосновання подуфлованої ойконімікы на Севлющині. До приміру, єдноселчани з Великых Кумнят (село діла місных й надале конструює ся у тримірному просторі Малых (Мадяр) Кумнят, Великых Кумнят й Завадкы – М.З.), одвідуючи сусідні села з радянізованыма назвами «Боржавське», «Вільхівка», «Кам'янське» вадь «Олешник», ги правило, так їх не называли. Місноє населеня сього не робить до днесь. Люде сохташно кажуть, што йдуть до Чинґавы, Влахова, Кивяжди вадь до Еґреша.

Требало вбернути позур на вто, што на Севлющині радянізованов лишать ся назва бывшого районного центра вариша Виноградів (Севлюш). Радянізованыма є далші села: Боржавське (Велика Чинґава), Олешник (Еґреш), Підвиноградів (Ардів), Чорнотисів (Чорний Ардів), Дротинці (Сірма), Букове (Фоковбіки), Тросник (Шашвар), Затисівка (Чома), Притисянське (Чонкаш), Хижа (Мала Тарна), Широке (Вышній Шард) и Нижнє Болотне (Нижньой Шард).

У сусідсьому, бывшому **Иршавському районі** такой лишать ся фест радянізованых назв: Вільхівка (Влахово), Кам'янське (Кивяжд), Заболотне (Шардик), Горбок (Шаркадь), Приборжавське (Задньоє), Велика Розтока (Бережанська Розтока), Мала Розтока (Угочанська Розтока), Підгірне (Волоськоє).

Про мусайность одновленя историчных назв поселень Закарпатя вопіюче свідчить примір двох сел на Свалявщині – Извор и Изворська Ґута (Извор-Ґута), котрі в 1946 роци были перейменовані на Родниківку й Родникову Ґуту. Авторитетный вченый-філолог Петро Лизанець, як уроженець села Извор, у многых публікаціях неєдноразово вбертав позур сосполности, што руськоязычный термін «родник» (по-украйинськы «джерело») появило ся на зачатку 18 ст., а старословянська назва «извор» стрічать ся у письмовых жерелах вже на зачатку 16 ст.[17] Тому алогічным є вчиненя назвы од терміна, якого на час появы села не было «в природі»…

Позад сього головный парадокс у одновлені назв поселень края є в тому, што окремі села вернули историчні назвы, а дакотры й надале чекавуть на шоровоє «звершення історичної справедливості». Так, позитивным є опыт села Ляхівці на Ужгород-

щині. Оно знамнює в историчных жерелах из 15 ст. й, очевидно, было засновано выходцями з Польщі. За часув Радянського Союзу село называло ся Лемківцями, айбо в кунци 1992 року йому было вернуто историчну назву. З другого бока, маєме неґативный опыт: у 1946 році село Ляховець (теж полонізм – М.З., Ю.Ш.) у Міжгірському районі было перейменовано на Лісковець. Ся штучна назва лишать ся офіційнов до днесь…

Наближавучи ся до запертя выкладу нашої студії варта обернути позур на доста цінноє й практичноє про карпаторусиністику выданя «Карпаторусинські поселеня. Ліштa сел и варошув у Централнуй Европі, де днесь бывавуть вадь даколы бывали Карпаторусины», якоє недавно подготовив знамный карпаторусинськый філолог др. Михаил Капраль. В книжци вун паралелно подає три (русинську, украйинську й мадярську) назвы поселень й фест розширює контуры нашого интереса проблематиков наязаної ойконімікы на Закарпатю[18].

Проблему, яку рушать вченый, направду є болючов, бо твердо засвідчує, як стиравуть ся народный сохташ и памнять. Ги резултат, што видиме свойима очами (М.З., Ю.Ш.), одбывать ся асімілація карпаторусинув, їх языково-лексемна уподоба до вкрайинської идентичности. Тому назвы, які місноє населеня наголошує в давнюй карпаторусинськуй варіації, дійсно, тратять свуй колорит в украйинському літературному форматі. При сьому змінювуть ся роды, єднина й множина в назвах поселень. До приміру, кедь місні карпаторусины, одлико старшого покоління, звычно называвуть село «Велятино» (середньый руд), то в офіційному украйинському звучаню оно набывать такой нараз чоловічый руд – Велятин. Так се маєе місто у трафунку й иншых закарпатськых сел: Глубока (русин.) – Глибоке (укр.); Гуклива (русин.) – Гукливий (укр.); Дубина (русин.) – Дубино (укр.); Кічорна (русин.) – Кічерний (укр.); Кленувци (русин.) – Кленовець (укр.); Криве (русин.) – Кривий (укр.); Лозянськоє (русин.) – Лозянське (укр.); Росоші (русин.) – Росош (укр.); Смерекова (русин.) – Смереково (укр.); Тростяніцї (русин.) – Тростяниця (укр.); Хомцї (русин.) – Холмець (укр.); Чабина (русин.) – Чабин (укр.) й др.

З другогої стороны, заради научної обєктивности, мусиме овернути позур и на єден дискусійный аспект у карпаторусинськых назвах поселень Закарпатя, котрі наводить др. Михаил Капраль. На наш позур, у окремых трафунках автор подає суто мадярські одповідникы назв сел, котры хосновали ся (они можуть и теперь паралелно хосновати ся такой пиля русинськых ци украйинізованых русинськых – М.З., Ю.Ш.), айбо наразі вже выйшли з хосновання помеже місцевым обывателством. У трафунку евентуалного голосованя на локалному референдумі (што є раз заперто в Україні на законодавчому уровни – М.З., Ю.Ш.) за наверненя до такых назв, місна людность, ги нам ся видить, їх бы вже не приняла як «Свої». Йде ся за Урмезієво / мадяр. *Úrmező* (Руське Поле), Гедьфарок / мадяр. *Hegyfark* (**Підгорб**), **Динкувці** / мадяр. *Dengláz* (**Великі Лази**); **Керекгедь** / мадяр. *Kerekhegy* (**Округла**), **Комловшка** / мадяр. *Komlós* (**Хмільник**).

Айбо, зауважиме, што в сьых трафунках мусайні суть конкретні соціологічні опросыня вадь студії на етнографічному дарабі названых сел. Природньо, што окремі назви можуть быти й толерованыма меже місных людий. Напримір, што тыкать ся Еґреша (теперь – Олешник) / мадяр. *Szőlősegres*, то из свого практичного **опыта** (М.З.), можеме подтвердити факт паралелного фунгованя **обыдвох назв: старої – Еґреш и «нової» (з 1946 рока) – Олешник**. Єдночас, тяжко вповісти, як именно бы ся высловили місні люде штодо доцілности верненя назвы «**Еґреш» на офіційному уровни. Се вже окремоє, дуже делікатноє й дипломатичноє діло лідерув мерьковань и рокашув интересув у локалнув дімензії. Ясно, же фурт у соціумі є котрась частка активної челяди, котрі мавуть дяку одстойовати «правильну» думку місного населеня, й иншака – опозиційна «точка зору», котра боронить «Свойих». У сьому контексті єдному з авторув (М.З.) спадать на тямку, як пиля десятка рокув тому близь Ужгорода представникы мадярської сосполности встановили ниже табличкы «Розівка» – кириличный (! – М.З.) надпис «Кетергинь» (назва села** мадяр. *Ketergény*). Через дакотрый час майпотум вун просто … зник. Місні ж люде й надале звычно хоснувуть офіційну й менше – паралелну юй мадярськоязычну назву села.

Вконци матеріала про позитивні «знакы» про карпаторусинську переспективу верненя од историчным назвам поселень Закарпатя. 24 юлія 2022 рока на Фейсбук-сторонци знамного туризмовзнавця, депутата Закарпатської обласної ради Федора Шандора появив ся текст його зверненя до голов Усть-Чорнянської й Вилоцької селищных громад из пропозицийов одказати ся од «архаїзмів радянської тоталітарної епохи» у назвах сел Пушкіно й Лопухів и «з метою відновлення історичної справедливості та збільшення туристичної привабливості регіону» Лопухів перейменувати на Брустури, а село Пушкіно – на Новий Вербовець (Уй Вербоц)»[19]. Маєме надію, што в контексті нашої студії ги звык быв приказовати герой «Дванадцяти стульцюв» Остап Бенедер: «Леды ся крянули!» вже й на практичному уровни…

Высновкы и перспективы далшых студіовань. На наш позур, рушена туйкы проблема выборочного верненя назв населеных пунктув Закарпатя вартовала бы справедливого рішеня. На зачатку – на уровни територіальных громад, а по тому – районных рад, Закарпатської обласної рады й Верховної Рады Украйины. Се – реалноє діло й не такоє тяжкоє про практичну реалізацію. Майже у вшиткых районах края, за выключеньом бывшых готарув Бе-

реговського, Воловецького, Великоберезнянського й Перечинського районув, є актуална проблема одновленя историчных назв поселень. У першум шорі се ся тыкать Виноградовщины (Севлющины), де такых є майбулше.

Ясно, што не вшиткі историчні назвы потребувуть наверненя на офіційному уровни. З єдного боку, шор населеных пунктув, Міжгір'я (до 1953 року – Волове), Негровець (Верхня Колочава), Верхні Ворота (Вишні Верецькы) й Нижні Ворота (Нижні Верецькы), стали сохташныма й органічно «вписалися» у языкову практику місного населеня. З другого, жителі окремых сел не видять практичної мусайности у наверненю историчных назв. Зокрема, йдеся про села близь обласного центра – Розівку (Кетергинь) и Сторожницю (Йовра). Критичні й категоричні думкы про саму можность/евентуалность верненя историчных назв сим селам авторам приходилося чути од окремых місных жителюв.

Через се, нам ся видить, ож подвойна ойконіміка, як лінгвокултурный феномен закарпатцюв, чекать на далшоє изглядованя у далшых дімензіях:

1) на уровни историчных изглядовонь – проаналізовати динаміку змін назв населеных пунктув края у залежности од політикы памняти правлячої влады;

2) на уровни культурно-антропологічных студій – изучити каждоденный дискурс хосновання населеням историчных й офіційных назв сел, селищ и варишув;

3) на уровни соціологічного звіданя – зясовати готовность / неготовность населення до вернення историчных назв населеным пунктам и, в конци, до повноцінного завершеня процеса декомунізації й дерадянізації днешнього Подкарпатя.

ЖЕРЕЛА Й ЛІТЕРАТУРА

Документы:

Відомчий архів Закарпатської обласної державної адміністрації, Ф. 195. Закарпатська обласна Рада народних депутатів, Оп. 14. Діловодство, Спр. VI сесія Закарпатської обласної Ради народних депутатів XXI скликання та рішення, прийняті сесією від 12 липня 1991 р., на 222 арк.

Відомчий архів Закарпатської обласної державної адміністрації, Ф. 195. Закарпатська обласна Рада народних депутатів, Оп. 14. Діловодство, Спр. XI сесія Закарпатської обласної Ради народних депутатів XXI скликання та рішення, прийняті сесією від 23 грудня 1992 р. Друге засідання, на 302 арк.

Відомчий архів Закарпатської обласної державної адміністрації, Ф. 195. Закарпатська обласна Рада народних депутатів, Оп. 14. Діловодство, Спр. *II сесія Закарпатської обласної Ради народних депутатів XXII скликання та рішення, прийняті сесією від 06.04.95. Перше засідання,* на 337 арк.

Відомчий архів Закарпатської обласної державної адміністрації, Ф. 195. Закарпатська обласна Рада народних депутатів, Оп. 14. Діловодство, Спр. VI сесія Закарпатської обласної Ради народних йдепутатів XXII скликання та рішення, прийняті сесією від 18 лютого 1997 р., на 213 арк.

Постанова Верховної Ради України від 4 лютого 2016 року Про перейменування окремих населених пунктів та районів // Верховна Рада України. Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984-19#Text (дата звернення: 12.12.2020).

Постанова Верховної Ради України від 5 лютого 2004 року «Про перейменування села Діброва Тячівського району Закарпатської області» // Верховна Рада України. Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1470-IV#Text (дата звернення: 12.12.2020).

Указ Президії Верховної Ради УРСР від 25 червня 1946 року «Про збереження історичних найменувань та уточнення і впорядкування існуючих назв населених пунктів Закарпатської області».URL: Указ_Президії_Верховної_Ради_УРСР_від_25.6.1946_ «Про_збереження_історичних_найменувань_та_уточнення_..._назв_..._Закарпатської_області» (дата звернення: 12.12.2020).

ПОЗНАЧКЫ

1 Ассман Ян. Культурная память: Письмо, память о прошлом и политическая идентичность в высоких культурах древности / Пер. с нем. М.М. Сокольской, Москва, Языки славянской культуры, 2004, с. 53–54.

2 Ассман Аляйда. Простори спогаду. Форми трансформації культурної пам'яті / Пер. з нім. К. Дмитренко, Л. Доронічева, О. Юдін, Київ, Ніка-Центр, 2012,с. 22, 24.

3 Connerton Paul. *Seven Types of Forgetting* // Memory studies, 2008, Vol. 1, № 1, pp. 60, 62–64.

4 Лизанець Петро Миколайович. Питання про відновлення історичних назв населених пунктів Закарпаття та принципи їх написання // Матеріали науково-практичної конференції «Державне регулювання міжетнічних відносин в Закарпатті», Ужгород, Патент, 1997, с. 102.

5 Указ Президії Верховної Ради УРСР від 25 червня 1946 року «Про збереження історичних найменувань та уточнення і впорядкування існуючих назв населених пунктів Закарпатської області». URL: *Указ_Президії_Верховної_Ради_УРСР_від_25.6.1946_«Про_збереження_історичних_найменувань_та_уточнення_..._назв_..._Закарпатської_області»* (дата звернення: 12.12.2020).

6 Міщанин Василь Васильович. Радянізація Закарпаття 1944–1950 рр. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук. Спеціальність: 07.00.01 – історія України; 03 Гуманітарні науки (032 – Історія та археологія), Ужгород, 2019, с. 275.

7 Лизанець Петро Миколайович. Питання про відновлення історичних назв населених пунктів Закарпаття та принципи їх написання // Матеріали науково-практичної конференції «Державне регулювання міжетнічних відносин в Закарпатті», Ужгород, Патент, 1997, с. 107–108.

8 Зан Михайло Петрович. Перейменування та відновлення назв населених пунктів на Закарпатті 90-х років XX ст. як індикатор етнокультурних процесів // Науковий вісник Ужгородського університету, Серія: Історія, Вип. 8 / М-во освіти і науки України; Ужгород. нац. ун-т; Редкол.: І.О. Мандрик (голова редкол.), Д.Д. Данилюк (заст. голови оргкомітету конф.), С.О. Ганус, В.І. Фенич (редактори вісн.) та ін., Ужгород, Вид-во В. Падяка, 2003, с. 50–54.

9 Галай Оксана Богданівна. Українська урбанонімія Закарпаття в *XX–XXI* ст. Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова», Ужгород, Ужгородський національний університет, 2009, 17 с.

10 Відомчий архів Закарпатської ОДА, Ф. 195. Закарпатська обласна Рада народних депутатів, Оп. 14. Діловодство, Спр. VI сесія Закарпатської обласної Ради народних депутатів XXI скликання та рішення, прийняті сесією від 12 липня 1991 р., арк. 185.

11 Там само, Спр. *XI* сесія Закарпатської обласної Ради народних депутатів XXI скликання та рішення, прийняті сесією від 23 грудня 1992 р. Друге засідання, арк. 264–265.

12 Там само, Спр. *II сесія Закарпатської обласної Ради народних депутатів XXII скликання та рішення, прийняті сесією від 06.04.95. Перше засідання,* арк 232–237.

13 Чучка Павло. Прізвища закарпатських українців: Історико-етимологічний словник, Львів, Світ, 2005, с. 29.

14 Відомчий архів Закарпатської ОДА, Ф. 195. Закарпатська обласна Рада народних депутатів, Оп. 14. Діловодство, Спр. VI сесія Закарпатської обласної Ради народних депутатів XXII скликання та рішення, прийняті сесією від 18 лютого 1997 р., арк. 122–123.

15 Постанова Верховної Ради України від 5 лютого 2004 року «Про перейменування села Діброва Тячівського району Закарпатської області» // Верховна Рада України. Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1470-IV#Text (дата звернення: 12.12.2020).

16 Постанова Верховної Ради України від 4 лютого 2016 року Про перейменування окремих населених пунктів та районів // Верховна Рада України. Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984-19#Text (дата звернення: 12.12.2020).

17 Нитка Василь. Чому не повернемо історичні назви своїм містам і селам? //Голос України.Дата оновлення: 06.04.2019. URL: http://www.golos.com.ua/article/315672 (дата звернення: 12.12.2020).

18 Карпаторусинські поселеня. Ліштa сел и варошув у Централнуй Европі, де днесь бывавуть вадь даколы бывали Карпаторусины. Составитель: Михаил Капраль, Budapest, 2021, с. 54–77.

19 Шандор Федір. Голові Усть-Чорнянської селищної громади. Голові Вилоцької селищної громади Депутатське звернення // Facebook. Дата оновлення: 24.06.2022. URL: https://www.facebook.com/profile.php?id=100063509179922 (дата звернення: 25.06.2022).

(Публікуємe в оріґіналі – підкарпатьскім варіанті русиньского языка.)

Мґр. Петро МЕДВІДЬ, ЛЕМ.фм

Главне місто Мадярьска было центром русиністікы

Од 15-го до 18-го септембра 2022-го року в Будапештї проходила меджінародна научна конференція під назвов *Світова русиністіка днесь: вопросы теорії і практікы*. Главне місто Мадярьска ся так на пару днїв стало центром світовой русиністікы.

Конференцію орґанізовав Русиньскый научный інштітут імени академіка Антонія Годинкы, і была підпорена Мадярьсков владов, Вседержавным русиньскым самосправованём, і Віров Ґіріц, посланкынёв за Русинів в Парламентї Мадярьска.

Русины засїдали в парламентї

Конференція мала дві пленарны засїданя. Перше, пятніцёве, проходило в просторах мадярьского парламенту, в Салї Калмана Селла. Мож сконштатовати, же то была історічна подія. Першый раз в нашій новодобій, але і історії обще можеме повісти, же Русинів, їх ученых і участників конференції привитав найвысшый законодавчій орґан єдной з держав, де жыють Русины як міноріта. По привитаню **Віров Ґіріц** слово дістав **Іштван Шімічко**, председа парламентной фракції Хрістіаньско-демократічной народной партії, котрый быв в минулости і міністром обраны. Шімічко сам має русиньске походжіня, і як у своїм приговорї сконштатовав, з великов радостёв бере участь на русиньскых подіях. Як далше увів, про каждого чоловіка є дуже важным формованя ідентічности, зато треба знати і мати в почливости своє коріня. Председа парламентной фракції ся задумав і над тым, як ся подарило сохранити русинство, і кедь Русины не мають сполочну державу. Подля Шімічка, свою роль в заховану ідентіты мала, окрем іншых факторів главнї церьков, священици, але і тоты общества, котры до днешнїх днїв сохраняють русиньскый язык і культуру. Припомянув і слова Ференца Ракоція II., вызначной історічной особности сполочной угорьской історії, котрый о Русинах повів, же суть *gens fidelissima* – найвірнїшый народ.

Першый день засїданя

По приговорї представителя мадярьского парламенту приговорив ся участным і **Віктор Крамаренко**, председа Вседержавного русиньского самосправованя. Пак вже слово перевзяв професор **Михаіл Капраль**, директор Русиньского научного інштітуту імени академіка Антонія Годинкы, котрый курто привитав участників і повів, якый є ціль і задачі конференції, а єдночасно перевзяв модерованя робочого дня. Пак вже слїдовало перше пленарне засїданя з рефератами. Першый день свої рефераты прочітали **Кветослава Копорова** (Словакія), **Валерій Падяк** (Україна і Словакія), **Михал Павліч** (Словакія), **Юрій Шиповіч** (Україна), **Михайло Фейса** (Сербія), **Юлія Дудашова** (Словакія), **Канаме Окано** (Японія), **Зденка Цітрякова** (Словакія) і **Томаш Калинич** (Україна, Чеська републіка, Шкотландія). По рефератах слїдовала діскусія, по нїй участны конференції мали забезпечену екскурзію по будові Парламенту Мадярьска.

Другый день ся засїдало в будові самосправованя

Перед зачатком робочой части домашнї вказали участным новозреконштруованы просторы, в котрых тот орґан дїє. Окрем канцеларьскых просторів, котры суть потребны про фунґованя самосправованя, в русиньскім будинку мають і інштітут, котрый орґанізовав конференцію, русиньску бібліотеку, але і маленькый музей. По екскурзії зачала робоча часть другого дня. Із рефератами ся представили **Маріанна Лявинець-Уґрин** (Мадярьско), **Ержейбет Барань Комар** (Україна), **Кіра Задоя** (Німецько), котра заступала **Єлену Будовску** із США, **Михала Голубкова** (Словакія) і **Іріна Сюч-Ворінка** (Мадярьско). Заключне слово по прочітаню рефератів і діскусії належало професорови Михаілови Капралёви. Пак вже слїдовав лем приговор **Віры Ґіріц**, котра подяковала участным за участь на конференції і высловила радость, же так достойну подію ся подарило зорґанізовати Русинам в Мадярьску. Участны могли выслухати довєдна пятнадцять рефератів, переважно з тематіков языка і історії языка, ці баданя діалектів, од представителїв старшой і молодшой ґенерації русиністів. Рефераты прозвучали в русиньскім, але і в словацькім, російскім і українськім языку.

Проходили і неформалны діскусії

Як самы орґанізаторы выголосили, конференція не мала лем научный характер, але мала быти і платформов, жебы ся стрїтили представителї Русинів з окремых держав, жебы обговорили своє положіня і проблемы, котры мають, а таксамо представили візії далшой можной сполупрацы. І зато на конференцію были запрошены гостї з русиньского середовиска, котры дїють в рамках общественно-культурной або політічной области в своїх державах. Участь, окрем іншых, взяли председа Світового Конґресу Русинів **Штефан Лявинець**, котрый є і посланцём Вседержавного русиньского самосправованя в Мадярьску, державный секретарь Міністерства про людьскы і меншыновы права і

соціалный діалоґ Сербії **Олена Папуґа**, ведуча *Споваришыня Руска Бурса* з польскых Ґорлиць **Наталія Малецька-Новак** вєдно із віцешефом орґанізації **Даміаном Трохановскым**, председа Округлого стола Русинів Словакії і єдночасно заступник члена Выбору про народностны меншыны і етнічны ґрупы за русиньску народностну меншыну **Петро Штефаняк**, член Выбору про народностны меншыны і етнічны ґрупы за русиньску народностну меншыну і єдночасно член порадного орґану президенткы Словацькой републікы про народностны меншыны за Русинів **Петро Медвідь**, як і далшы гостї.

В неформалных діскусіях, котры проходили попри конференції, притомны сконштатовали, же такы і подобны ініціативы як тота конференція суть потребны, жебы далше розвивати русиньскый рух в рамках Европы, і жебы схосновати наш сполочный потенціал в окремых державах на уровни меджідержавной сполупрацы.

Петро МЕДВІДЬ, ЛЕМ.фм

Мукачовска єпархія буде мати нового блаженого Петра Павла Ороса

Папа римскый Франціск у пятніцю, 5-го авґуста 2022-го року, прияв на авдієнції кардінала Марчелла Семераро, префекта Дікастерії в ділах вызнаня святых, почас котрой потвердив декреты, якы ся дотыкають беатіфікачных процесів.

Першым в тім списку є декрет вызнаня мучеництва Слугы Божого отця Петра Павла Ороса, русиньского священика Мукачовской ґрекокатолицькой єпархії, котрый быв і тайным єпіскопом.

Слуга Божый Петро Орос **народив ся 14-го юла 1917-го року в селї Бірї**, в Саболчско-сатмарьско-бережскій жупі, на теріторії днешнёго Мадярьска, до родины ґрекокатолицького священика Івана Ороса. По смерти отця вєдно з мамов і братом Іваном побрали ся у 1919-ім роцї на Підкарпатя, де жыв дїдо, таксамо ґрекокатолицькый священик, Кіріл Раковскый. Як девятьрочный зістав цалком сиротов, кедьже му вмерла і мама. У 1937-ім роцї вступив до Ужгородьской духовной семінарії і 28-го юна 1942-го року прияв рукоположіня на священика. Свою душпастырьску роботу почав як помічный священик в селї Великы Комяты. Владыка Теодор Ромжа, котрый відїв огорожіня про Ґрекокатолицьку церьков по приходї Червеной армады і комуністів на Підкарпатя, подля свідоцтва отця Стефана Бендаса, 19-го децембра 1944-го року рукоположыв тайно отця Петра Ороса на єпіскопа. У 1946-ім роцї быв призначеный на вольну парохію до села Білкы. У 1948-ім роцї містны орґаны влады намагали ся вшеліякыма способами, тисками пересвідчіти отця Петра Ороса, жебы перешов на православіє. Кедьже він не хотїв, подобно як іншым священикам, котры зістали вірны Ґрекокатолицькій церькви, забранили му штатны орґаны выконовати душпастырьску роботу. **Отець Орос продовжовав у душпастырьстві, но уж в підземній церькви, і тайно обслуговав із своїма сполубратами священиками ґрекокатолицькых вірників Іршавщіны і Виноградівщіны.**

На початку 1953-го року го заарештовали і послали до Ужгорода, до „розслїдчого ізолатора КҐБ“, де быв у арештї понад два тыжднї. В лїтї 1953-го року знова пробовали отця Ороса арештовати, но подарило ся му втечі. День перед праздником Успенія Пресвятой Богородіцї за юліаньскым календарём, 27-го авґуста 1953-го року, в селї Великы Комяты за участи великого множества людей служыв Божественну літурґію, сповідав і причащав людей. Того самого дня пішов пішо на желїзнічный штаціон в селї Сільце. Ту го хопив міліціонарь і вів го напрямом на село Зарічя. **Недалеко креста го забив двома стрїлами.** Тїло отця Ороса одвезли до Іршавского шпыталю, по дакількох днях го закопали меджі терня коло села Камяньске. Пізнїше остаткы выкопали робітници міліції і КҐБ, і вывезли в напрямі на Іршаву.

Довгых 39 років нихто не знав місце, де є похованый отець Орос. Аж по леґалізації Ґрекокатолицькой церькви нашли ся свідкове, котры під присягов розповіли правдиву історію тых траґічных днїв. 28-го юла 1992-го року колишнїй началник „ізолатора Іршавского Районного оддїлїня выконавчой службы“ быв согласный дати свідоцтво і вказав ґараж міліції, де было закопане тїло. По екзгумації і выконаній експертізї 23-го авґуста 1992-го року одбыло ся перепохованя остатків отця Петра Ороса із вшыткыма честованями, якы му належали. **На другый день одбыв ся архієрейскый погріб. Мощі отця Ороса поклали до каплічкы, котра є близко церькви у селї Білкы**. 12-го авґуста 2012-го року в роднім селї отця Ороса была одкрыта памятна табла тому великому сынови Підкарпатя. Памятну таблу вєдно ініціовали Українське вседержавне самосправованя і Русиньске вседержавне самосправованя в Мадярьску.

ПОЗДРАВЛЇНЯ РУСИНІВ на рік 2022 ч. 5

Дорогы чітателї,
*зачну словами єдного популарного америцького серіалу: Зима ся ближить! Можеме то відїти такой гев за облаком. Додж лем цяпкать і цяпкать, теплоты тридцять плус ся здають як (неприємный) сон а природа ся рихтує на зимушнє спаня. Лїто ся просто скончіло а звекшуючій ся холод жене людей до хыж, де є так... но, надїю ся, же тепло. В такій погоді звычайно хыбить уж лем добре чітаня, таке, што бы погладило душу і дало нас до спокою... а тото ся праві несе! В нашім Поздравлїню Русинів мать простор автор поезії котрый несе добру новину – **Юрко Харитун**, до бібліоґрафічной родины котрого ся народила утїшена книжочка. Подобнї радостну новину мать і **Іван Боднар**, заторже ёго Стары рущаньскы пригоды здобыли Цїну Александра Павловіча за русиньску літратуру. При тій нагодї Вам приношам куртый погляд на умелецькы спрацованы автентічны пригоды з Руського з малов укажков. Ґратулуєме! А наконець, за сердце Вас хоплять дві балады **Анны Галґашовой** із зборника русиньской народной поезії Тернёва ружа.*
Пяте Поздравлїня Русинів на рік 2022 так презентує успіхы русиньскых писателїв нелем в области выдаваня новых книжок, але і їх оцїнёваня. Маєме надїй, же холем єдного з Вас – чітателїв рубріка приведе на писательскый пішник... а хто знать, може ся з Вашов творчостёв стрїтиме на тых самых сторінках. Стачіть ся приголосити до Літературного конкурзу Марії Мальцовской і загнати Вашы оріґіналны, дотеперь ниґде непублікованы творы.

Мґр. Михал ПАВЛІЧ, ПгД., Центер языків і култур народностных меншын – Інштітуту русиньского языка і културы ПУ

Юрко Харитун

Мої пішникы

Мої віршы такы...

Про мене віршы
як кости
Обгрызу їх дочіста
і граю ся з нима як псик
Без них менї
як без клубятка мачцї
Колись і помотаны
но все штось найду у них
Про мене віршы
такы...
але то мусиш повісти ты

Люблять ся менї

Менї люблять ся
Індіанкы
Вєтнамкы
Чінянкы
і не знаю іщі якы
Не фарба робить чоловіка
але ёго душа
Такы і віршы
можуть быти
довгы, курты, рімованы
І НЕ ЗНАЮ ІЩІ ЯКЫ
Главне – што є у них

Слова

Рімують ся і вулґарізмы
а я не люблю такы слова
Любозвучны
мілозвучны
парада у віршах
Таков парадов
і слово любов
А як потїшить
мамка
колыска
і спів над нёв
Брыдкы слова
выметь мітлов

Роса

Сердце моє – молоток коваля
Рука – стара коса тупа
Наклепана буде косити
лем коли роса
І ты така
коли прибігнеш до мене боса
Душа моя
колись як стрїха
по якій не доджік
а слыза стїкать

Доброта

Мамко,
хто менї наварить різанкы
што я любив?
Такы як рыбкы із нашой рїкы
якы я ловив
Мамко,
таку доброту можете лем вы
Іщі так
фасолю колочену
Не збавлю ся такых снів
Доброту вашу
хочу вложыти до віршів
про дїточкы і внуків

І мышкы потїшать ся

Сиджу під стрїхов
Мачка на колїнах
погладжу її
і тїшу ся
як кебы хтось грав менї
Покы буде грати
выгравати
таку радость і мышкы
будуть мати
якы учують і вылїзуть з дїры

Мушля

Хтось на ухо мушлю кладе
і чує море
А хтось нашу рїку
яка гучіть і тече долинов
аж сердце поре
Ани море ани рїка
то кров так тече
у нашім тїлї по жылах
Прикладую мушлю на ухо
не знаю што чую
але даю ся до писаня
Значіть же іщі жыю я
Дякую тобі, мушлё моя

Признати ся мушу

Не лїтам высоко
не лїтам далеко
приємно кружыти
над своїм гнїздом
Під Бескідом
на бережку жалї
пишу о любви
Як потя щастливый
вертам ся домів

Тїшить мене

Над Татров ся блискать
І у нас так громы били не раз
Родічі мене учіли
не мати із того страх
Лем перехрестити ся
і высловы - прекрасны слова:
Свять, Господічку, свять!
Тїшить мене
коли і дїточкы так говорять

Колись і днесь

Часто роздумую над тым
як было колись
і як є днесь
Чую як наш лїс гучіть
як рїка співать
і як колыска скрипить
Голос дзвонів над селом
чую як колись
Припоминають менї сімфонію
Сметанову Вылтаву
яку люблю послухати і днесь

(Юрко Харитун: Мої пішникы. Пряшів: Академія русиньской культуры в СР, 2022)

Михал Павліч

Іван Боднар – Стары рущаньскы пригоды

Мож повісти, же в історії каждого народа єствують вызначны історічны події, котры із собов несуть травмы. В рамках історії лемківскых Русинів так фіґурує Акція Вісла, на северовыходї Словакії екзістує менше траґічна, но засягнутыма жытелями глубоко пережывана крива, котру сімболізує Старина. Ставаня водного дїла собі выжадало переселеня і зрівнаня зо землёв семох русиньскых сел, меджі іншыма і Остружніцї, з котрой походить оцінёваный поет Юрко Харитун, і Руського, котре є звязане із жывотами авторів повідань книгы Івана Боднара.

Стары рущаньскы пригоды суть почіном вітця і сына, зозбераны пригоды жытелїв села Руське, при котрім собі такой спомянеме на методу оралной історії. ***Пригоды*** з легкостёв і сімпатічно описують містный колоріт, сельскый ум, містны повіры ці традіції і звычаї при роботї (доповнены о може уже архаічну термінологію), або ай сельскых фіґлярів, героїв або і швіндлярів ці злодіїв. Розповіджены пригоды суть розмаїтов мозаіков, котра вытварять пластічный опис жывота на русиньскім селї, вірный образ, но містами може і прибарвене чаровне село Руське. Не йде о выпоінтованый твір фікції, ани розсягом великы тексты. Но они інтересным способом ожывлюють уж безнадійно страченый час і простор, над котрым ся розолляла вода. Фіналный текст – повіданя з назвов ***Послїдня жытелька*** сімболічно творить зачаток конця водной гати.

Подобно як і далшы выдаваны книжкы русиньской літературы в сучасности, і ***Стары рущаньскы пригоды*** суть властно двойвыданём, але не двойґрафічным в русиньскім языку, але двойязычным, то значіть, половина книжкы є в словеньскім і друга в русиньскім языку – в азбуцї. Книжка ся так одкрывать і про шырший чітательскый округ, затоже ся не обмеджує лем на чітателїв-Русинів.

В заключіню нашого куртого тексту хочеме Іванови Боднарови поґратуловати к оцінїню книжкы ***Цїнов Александра Павловіча за оріґінальный умелецькый твір в русиньскім языку*** і высловлюєме надій, же з Боднаровов творчостёв ся будуть чітателї стрічати і в будучности. Была бы то велика шкода, кебы нї.

Іван Боднар

Стары рущаньскы пригоды

Послїдя жытелька

Руське, валал меджі горами, зажыв протягом своёй екзістенції розмаїты часы – спокійны і тяжкы. Жителї Руського прожыли біду і голод, мусили ся спамятати із двох воєн, котры ся валалом перегнали і рядні го знічіли. Но заникнутя села предсі лем не чекали. О выселїню села ся вырїшыло в спокійных часох, кедь ся уже відїло, же му ніч не грозить. Высокы функціонарї вырїшыли выстяговати сім русиньскых сел в цїлій стариньскій долині, враховано Руського. Прічінов мало быти поставлїня водной гати на питну воду – Старины. Што собі думають жителї тых сел, тото уряды не інтересовало. Люде круте рїшіня прияли, не мали на выбер. Зачали свої валалы опущати. Розоберали свої хыжы, одвозили ставебный матеріал і вшыток маєток. Было вырїшено і о буряню вшыткых верейных будов, школ, склепів, культурных домів і церьквей. По Руськім і по остатнїх выселеных валалох не мала зістати нияка памнятка. Наконець зістала стояти в Руськім лем гаєнка і послїднїй родинный дім.

Ян і ёго жена Маря, по дїдови звана Хабальчина, бывали на вышнїм концю валала. Наперек вшыткому, што ся около них робило, вырїшыли зістати. Не хотїли опустити дім, в котрім пережыли фалат свого жывота. Были уже пензісты. Тяжко бы собі звыкали на жывот на новім містї, даґде в містьскім панелаку. Хыбив бы їм двір, загорода і знамы люде. Навеце, Маря мала по переконаній поражцї проблем з орьєнтаціёв. І в сусїднїй Великій Полянї зістало жыти дакілько родин. Уряды были їх рїшінём несподївaны. Выселїня плановали скончіти до вісемдесятпятого року і жителї, котры ся не одстїговали, рушили їх замір. Людей, коры зістали, пересвідчовали, нукали їм квартелї в містї. Кедь то не помогло, притвердили. Быв зрушеный реґуларный автобусовый спой із і до міста і одставлена електрика. Ани тото не принутило Яна і Марю одыйти. Порадили собі. Надале ґаздовали на своїм полю і в своїй загородї, на дворї тримали куркы, а кедь было треба, Маря напекла хлїба. Дївкы – Анна і Маря і сынове – Штефан і Ян, знамыма называный Іван, жыли в містї. За родічами до Руського доходили, привозили їм вшытко, што потребовали. Помогли їм при роботах на полю і около дому.

Рік по выстягованю умер Ян. Погріб мав в Снинї, бо на рущаньскім цінтерю ся уже не сміло ховати. Маря наперек тому зістала в своїй хыжі. Анна і Іван за нёв і надале реґуларно приходили. Кедь дашто потребовала, Іван єй то привіз автом. Ани тото не было все просте. Уряды їм жывот будьякым способом стяжовали. Вступ до охранного пасма быв можный лем з поволенков выданов містным народным выбором в Стащінї. Кедь выдали тых поволенок пять, далшы уже не выдавали, лем ознамили, же поволенок вже не є. Жадатель мав смолу, мав прийти на далшый день. Івана нераз їмав стащіньскый містный шандарь на моторцї аж до Руського, наперек тому, же го добрї познав і знав, чом там іде. Може якраз зато го контролёвав, ці має поволенку.

– Чом єсь не заставив? – крічав на Івана, кедь го достиг коло студника Пуд грабом.

– Не позерам ся дозаду, позерам на ямы на пути, – бранив ся Іван.

Раз Івана „безпечаци“ пристигли в Руськім без поволенкы. Ішов ід матери копати бандуркы. Мусив заплатити покуту.

Наперек вшыткым обмеджіням у Марї все дахто быв. Найчастїше ся у нёй заставили лїсны робітници. До роботы їх возив автобус. В зимі ся у Марї зогрїли, сушыли собі мокре облечіня. Кедь падало, пересидїли у нёй коло карет і цїлый день. Привезли єй дрыва на вгень і порїзали го на клаты. Поколов їх сын. В лїтї ходили до лїса лїсны робітнічкы. Заставили ся у нёй, даколи єй принесли накуп. В зимі, кедь нападав великый снїг, зістала драга непроязднa. І два-три тыжднї ся на вышнїй конець не дало дістати. Мари то не вадило, засобу дрыв на вгень мала дость велику. Зато, же електрика была одпоєна, світила собі свічками.

Даколи ся у нёй обявили нагодны навщівници, люде, котры зберали грибы, або турісты. Директорови основной школы, котрый пришов зберати грибы, помагала, кедь впав до

напівзасыпаной студнї. В лїтї собі на єй дворї поставила стан родина аж з Баньской Бістріцї. Стих, котрый о нїй написали, ся декламовав і в „телевізній хвільцї поезії“. Бісїдовали о нїй вшыткы люде, котры ї знали.

Кедь ся єй дакотры люде звідовали, ці ся не чує сама, одповідала:

– Не єм сама, суть ту зо мнов потята.

Около єй дому кружыла велика хмара ластівок. Было їх чей дакілько сто або выше сто. Цїлый Марин дім быв облїпленый гнїздами ластівок. По збуряню вшыткых будов і домів в Руськім ся ластівкы з цїлого валалу настяговали ід Мари. Сполочность єй робив і пес Бояр. Быв уж другый, того першого єй втровив якыйсь нежычливець.

Уряды ся не змірили з тым, же ся Маря з валалу не выстїговала. Псіхічно єй тірали, перед верейностёв єй очорнёвали і шпінили, выдумовали собі о нїй зъявны неправды. Урядник, повіреный выселёванем, про новинкы твердив, же баба Маря голодує і ним повіреный робітник єй носить їдло. Перед телевізным штабом, котрый ю пришов нафілмовати, єй давав до рукы паліцю, котров ся підперала, жебы го нёв перед камеров била. Так хотїв доказати, же є в планім псіхічнім розположіню.

– Чом бы єм тя била, няй тя зима бє, я тя бити не буду! – спокійно одповіла Маря.

Подобнї о нїй написала редакторка даякых новинок. В своїй статї твердила, же Маря голодує, хоць ся сама пересвідчіла, же Маря бідов не терпить.

Наконець Маря вырїшила, же ся перестїгує до міста. Уже были выстїгованы і послїднї жителї Великой Поляны. Настав але проблем з бываньм. Першый квартель Маря одмітла, далшый єй ображены окресны функціонарї не хотїли придїлити. Кедь была дївка Анна жадати о квартель, окресный председа партії ся на ню выкрічав. Грозив єй тым, же матїрь выстягують до ґаражу. Анна ся не здавала. Ішла высше. Оголосила ся у крайского таёмника, будучого президента. Словацькой републікы, Рудолфа Шустера. По ёго засягу народный выбор в Снинї на другый день придїлив Мари квартель. Іван з Аннов приправлёвали квартель на бываня. Маря іщі хотїла зістати єдне лїто в своїй хыжі в Руськім. Сынове поступно перевозили до квартелю материны особны річі, облечіня, ґратя. Іван із братом Штефаном ся добісїдовали, же на другый день пообідї підуть за бутором. Авто забезпечів шовґор Душан. Но рано їм ознамили, же мати вмерла. Вмерла вечур, курто по тім, кедь од нёй одышли дївка і сын. Рано пришов до Руського автобус з лїсныма робітниками. Хлопи ся выбрали до лїса. Шофер ся ішов напити воды ід студника. Дверї до пивніцї были кус одхылены. Кедь ся попозерав днука, нашов там мертву Марю. Вмерла, кедь чістила ворїшець. З Великой Поляны урядници якраз стїговали послїднї родины. Стары люде были в планім здравотнім ставі, зато была притомна і докторка із Снины. Докторку такой закликали ід Мари. Зробила обглядку тїла і уже могла лем конштатоваи смерть. Маря в тот день мала 66 років і девять місяцїв. Так, як і єй муж Ян, і Маря є похована на сниньскім цінтерю.

По єй смерти зять Душан одвіз Бояра до Снины. Дав го знамому. Тот бывав недалеко цінтеря. Но нелем люде были смутны. Єдного дня нашли лежати вірного Бояра на Маринім гробі. Чудовали ся, як в незнамім містї міг найти гріб своёй панї. Марины дїти поодвозили з Руського послїднї річі. Кедь мали проблем з поволенков на вступ до Руського, Анна зась обходила уряды. Містны урядници ся выгваряли на окресных гіґієніків. Анна ся не дала одбити. Пішла на гіґієнічну станіцю. Там ся стрїтила з векшым похоплїнём. Директор знав Марину судьбу. Повів Аннї, же кебы было веце такых людей, як была єй мати, валалы Звала і Руське ся нияк раз не мусили стїговати.

Опущеный дім Марї зістав іщі даякый час стояти. Роздумовало ся, же буде служыти про лїсных робітників або полёвників. За ёго захованя про ластівкы ся пригваряв і знамый сниньскый орнітолоґ. Колись в осени, кедь до Руського ходило мало людей, дім збуряли. Не знати, ці то было мотівоване урядниками, або то была інціатіва даякых „горливців“. З одходом Марї, послїднёй жителькы, валал Руське перестав дефінітівно екзістовати.

Розповіла Анна Лемпелёва-Крішкова і Ян Крішка в роцї 2021.

(Іван Боднар: Стары рущаньскы пригоды. Пряшів: ОЗ Колысочка – Kolíska, 2021)

Анна Галґашова

Тернёва ружа

В горах, під Бескідом, все ся тяжко жыло,
Де ся камінь родив, там хлїба не было.
Під тыма горами Русины бывали,
Тяжку долю, вера, цїлый жывот мали.

Школы щі не были, жебы ся учіли,
Лем на паньскім, бідны, на полю робили.
Мотыку і топіс до рук їм давали,
А самы в каштелёх радованкы мали.

Щі за Ференц-Ёжка Мадяре владїли,
А што лїпша земля, ґрофове засїли.
Людей утискали, маєткы забрали,
А лїсы і лукы дозерати дали.

Із молодых хлопців гайників зробили,
Жебы лїсы, поля, і лукы стражили.
Тяжко было тогды людём ґаздовати,
Бо не могли сміло і травы нажати.

Гайник ціфрованый лем на коню ходив,
А кедь не дозерав, та дївчата зводив.
Ой, не єдна, не дві за ним позерали,
Вечур коло плота на нёго чекали.

Лем єдна дївочка го не вызерала,
Бо вна щі на свадьбу і не подумала.
Зато Штефанови міцно ся любила,
Бо вна, де лем могла, там го обходила.

Терка была шувна, найгарша в валалї,
Не раз ся д-нїй, вера, хлопцї добивали.
Робота єй, як вгень, у руках горїла,
Зато єї краса, як сонце свїтила.

Бывала за гатёв, у малім будинку,
А з млакы носила домів жовту глинку.
Спары затыкала і землю мастила,
Ой, барз ся паробкам дївочка любила.

Штефан вже позводив ушыткы дївчата,
Лем єдна Терезка не была начата.
Бідно жыла з няньком, мамкы уж не мала,
Жебы єй в роботї дома помагала.

Од рана до ночі дома ся звивала,
А коло роботы красно сі співала.
Скоро наварила і шматя попрала,
Худобу за росы на поле выгнала.

Біда превелика, пашковы вже голы,
Де лем бы напасти тоты нашы волы?
Піду я за рана травіцї нажати,
Буде што худобі до жолоба дати.

Як Терка повіла, так ай ізробила,
А рано за росы з дому выходила.
Травіцю під лїсом шатовала жати,
Кедь хотїла скоро повну зайду мати.

Рано щі лем люде з постели вставали,
Як відїли Терку, тай ся чудовали.
Де лем могла дївка той травы нажати?
Підъїли гайника, бы йшов вартовати.

Штефан ся на Терку цїлу ніч рихтує,
Же єй коло лїса зрана довартує.
Цї то мож на паньскім траву выжынати?
Вера, ся му мусить днесь рано оддати.

Щі місячок свїтив, но вже ся сірїло,
Як дївча із серьпом під лїс выходило.
Вышла на бережок і ся позерала,
Де бы сі найлїпшой травіцї нажала.

Недалеко цвила і тернёва ружа,
За нёв увідїла незнамого мужа.
Покы ся од страху, бідна, спамнятала,
Під тернём у траві із хлопом лежала.

Дарьмо вже Терезка, дарьмо вже плакала,
Бо за зайду травы свій вінок продала.
Кебы лем продала, навсе го стратила,
Што сі теперь почне, радше бы не жыла.

Ходить задумана, дале зайды носить,
Чом єсь така смутна, каждый ся єй просить.
Што ся дївцї стало, же ся так змінила,
Кедь дотеперь співом валал веселила.

Но одповідь од нёй не могли дістати,
Бо Терка мусила в полю присягати.
Же не повість нїґда за свій грїх никому,
Лем так могла іти із поля до дому.

Вшеліякы думы у голові мала,
Як єй брїх наростав, тай ся звязовала.
Бы нихто не збачів, што вна поробила,
Дїтину принесе, а щі не любила.

Ани-м не дївчіла, ани-м неоддата,
А уж моя доля навікы проклята.
Цї я ся зродила в недобру годину,
Же мушу терпіти таку тяжку вину.

Гнівать ся на себе, гірше на Штефана,
Як ся то народить, та буде выгнана.
Бо жена без мужа породить нечістой,
Де ся лем задіє у тій горі пустій?

А што день, то веце розум баламутить,
Тяженькый гріх зась лем гріх зробити нутить.
Щі лем Терка дітя в своїм брісї носить.
А вже смерть про нёго у Господа просить.

Довго не тримало, Терка породила,
Не єдной, але двой дїточок повила.
Не могла ся на них ани позерати,
Шатовала в лїсї дїти поховати.

Не верьху під скалов яму выграбала,
А щі на їх тїлка скалу закачала.
Там дїточкы мали навікы лежати,
А за гріх Терезкы не мало ся знати.

Аж раз ся за тото ушыткы дізнали,
Як панове в лїсї на звірь полёвали,
Пустили своїх псів лишкы наганяти,
Лемже їх учули чудно скувінчати.

І чіжмы підрали і ся побдерали,
Покы ся аж на верьх під скалу дістали.
А там своїм очам не могли вірити,
Бо псы із під скалы выграбали дїти.

Вхабили панове дїти на тім містї,
А самы втїкали шандарім повісти.
Няй глядають жену, што дїти забила,
Што єй донутило, же тото зробила?

Валал невеликый, проглїдка перешла,
І так ся наконець грїшна Терка нашла.
Рукы єй звязали, валалом водили,
Жебы такого уж жены не зробили.

Як ся нёй просили, з кым то ізробила,
Од страху і ганьбы бісїду стратила.
Уж ніч не повіла, што ся єй просили,
Та й на штири рокы Терку одсудили.

Сидїла в арештї, помалы халїла,
То єй совість удень, і вночі трапила.
Перед собов видить свої малы дїти,
Уж не може довше на тім світї жыти.

Муры голы, гладкы, як высока скала,
Што під ню у лїсї дїти поховала.
Што ся то лем стало, то не розуміла,
Наконець в арештї міцно похворїла.

Загнали єй домів, до родного краю,
Же ся уж єй рочкы на днї почітають.
Ой, велё вже ночей Терезка не спала,
Чом таку присягу Штефанови дала?

Перед смертёв Терка уж ани не їла,
А наконець людём вшытко выповіла.
Як мусила Штефанови присягу давати,
Же по нїм потомок не сміє зістати.

Послїдню годину перед єї смертёв,
Нїс ся смутный голос долов цїлов кертёв.
Як сі донедавна весело співала,
Так теперь жалостно, коли умерала.

- Бескіде, Бескіде, в тобі сива скала,
Яку же-сь мі, мамко, долю обіцяла.
Малу-сь ня вхабила на тім біднім світї,
А теперь молода йду під землю гнити.

Вітор голос несе, аж за сердце стискать,
Під лїсом квіч квічіть, каня смутно пискать.
А потім лем дзвоны смутно задзвонили,
Як мертву Терезку з дому выносили.

Штефанови дали про ню гріб копати,
Бы го потім могли з валалу выгнати.
А на путь до світа, так го проклынали,
Бы по нїм потомкы нїґда не зістали.

Клятба ся сповнила у нашім валалї,
Бо по Штефанови дїти не зістали.
Аж по роцї вчули, што ся із ним стало.
Же го в Штатах в майнї вугля засыпало.

До рока і до дня было му суджене,
І так мав про Терку сердце ізмучене.
А Терцї на гробі ружа розцвивала,
Нихто єй не садив, сама ся засьяла.

Материна клятба

Стало ся то давно, перед сто роками,
покы люде кляли, жыли з ворожками.
Днесь бы ся то вера уж не мало стати,
жебы могла мати дїтину прокляти,
зато я вам хочу тот припад повісти,
што ся то раз стало на недобрім містї.

Там збоку, під лїсом шырым, зелененькым
жыла бідна вдова з дївчатком маленькым.
Жыла, жыла, претяженько бідовала,
бы сі свою сиротоньку выховала.

За тым лїсом у кошарї вівцї были,
а в колибі бача із Іванком жыли.

Бідна вдова там ходила овечкы доїти,
жебы могла себе й дївчатко вжывити.
Сїкником покрыли хыжку деревяну
а у хыжцї мали судину глиняну.
Од рана при хыжцї джавот веселенькый –
там ся бавлять Анька і хлопець маленькый.

Барз сі розуміли тоты малы дїти,
єдно без другого не хотїло быти.
Мати од маленька дїти розганяла,
дівцї богатого мужа рихтовала.
Коло воды росла зелена травіця,
із Анькы ся стала шумна молодіця.

У цїлім валалї не было єй пары,
єї чіста душа, як небо без хмары.
Парібци зачали до них приходити,
дївка не хотїла з никым говорити,
бо вна вже любила од мала єдного:
- Не піду, мамочко, нїґда за другого!

А Іванко, бідный, лем овечкы пасе,
Анька му потайно все їсти однесе.
Хлопець то быв шумный, не было му хыбы,
а як мав кус часу та ішов на рыбы.
Кедь сі рыбкы їмав, вода му гучала,
якбы му недобру раду повідала.

Ідий ты, Іванку, далеко до світа,
охаб Аньку дома, ваша любов слїпа.
- Не дасть мати Аньку, кедь ты ніч не маєш,
скорше свою дївку навікы прокляє.
Роздумує Іван, што має робити,
тяжко бы му было мілу охабити.

Пасе вівцї дале, на піщалю пискать,
смутну співаночку, што за сердце стискать.
- Пасу вівцї, пасу, бо їх пасти мушу,
не дай затратити, Боже, мілой душу,
дай матери розум, жебы нас не лала,
бы ся єї клятба під землю пропала.

По полю, попід лїс, потятка лїтають
і вни днесь смутненьку співанку співають.
Зачали овечкы в кошарї блячати,
якбы ся штось страшне днеська мало стати.
Долов у валалї гостину ладили,
жебы сі Русальны святкы ославили.

Як зачали дзвоны до службы дзвонити,
мусили роботу вшыткы охабити.

Вдова на гостину міцно ся рихтує,
дївку перед себе до церькви пакує.
Покы мати вшытко у хыжі зробила,
дївка до довжанкы їсти ізладила,

Ку мілому бігла і ся не вбзерала
а мати прескоро до церькви втїкала.
У церькви хотїла впереді стояти,
бы ся могла в своїй дївцї покохати.
Але мати в церькви дївку не відїла,
клякла на колїна, і так ся молила.

- Бодай єсь ся, дївко, навікы пропала,
кедь єсь із Іваном, бы-сь на камінь стала.
Нараз загырміло, зачало блискати,
ішли люде з церькви на вон позерати,
таке чудо доты нїґда не зазнали,
якбы ся дві хмары над нима урвали.

А вдова лем клякне, бо вна ніч не чує,
а коло розпятя рукы заламує.
Дзвоны выдзвоняли, люде позерали,
як вівчарь і вівцї спід лїса втїкали.
Што лем ся страшного в лїсї могло стати,
чекали, што буде Іван повідати.

Бачів сын у страху не міг ніч повісти,
глядав бідну вдову, де бы сі міг сїсти.
А як єй увідїв, подавав єй рукы,
аж тогды він збачів, якы має мукы:
цалком постаріла за єдну годину,
бо за тоту клятбу несла вшытку вину.

Іван іщі кліче вшыткых позерати,
ці бы дахто не знав дашто спомагати:
- Бо там, на тім містї, камінём ся стала
як мі із довжанкы їсти подавала.
Не вмерла дївочка, в полю скаменїла,
а з довжанкы в руках вода выходила.

Выслухав Бог матїрь і її проклятя,
ніч єй не зістало, лем із дївкы шматя.
Про тото заклятя было велё болю,
бо пан Біг все повнить материну волю.
З того бы сі мали вшыткы приклад брати,
же не треба нїґда своїм дїтём лати.

(Анна Галґашова: Тернёва ружа. Із книжкы ед. Анны Плїшковой: Тернёва ружа. Зборник русиньской народной поезії. Пряшів: Русиньска оброда, 2002)

Выголошеный 9. Літературный конкурз Марії Мальцовской

Од 2. септембра до 25. новембра 2022 Сполок русиньскых писателїв Словеньска у сполупраці з Академіёв русиньской культуры в СР і Інштітутом русиньского языка і культуры Пряшівской універзіты в Пряшові выписує **9. рочник Літературного конкурзу Марії Мальцовской** на найлїпшы творы в области поезії, прозы, есеїв і драмы в літературнім русиньскім языку. Орігіналны літературны творы в розсягу од 10 до 20 сторінок тексту (дотеперь ниґде непублікованы) може послати на адресу: **ПгДр. Кветослава Копорова, ПгД., Інштітут русиньского языка і культуры ПУ, 17. новембра ч. 15, 080 01 Пряшів** каждый автор од 18. року свого віку, жыючій в Словацькій републіці. Конкурз є анонімный, то значіть, же каждый автор до обалкы з літературным твором вложить іщі єдну залїплену обалку, в якій буде ёго мено, призвіско, адреса і фотопортрет. Обалкы з менами і призвісками будуть розбалены председом пороты по оцїнїню конкурзу (буде го оцїнёвати тройчленна порота). Выголошіня выслїдків конкурзу ся одбуде в половинї децембра 2022. Найлїпшы роботы, выбраны одборнов поротов, будуть наслїдно оцїнены і опублікованы в часописї Русин.

Приправный выбор літературного конкурзу

Мґр. Михал ПАВЛІЧ, ПгД., Інштітут русиньского языка і культуры Центра языків і култур народностных меншын Пряшівской універзіты в Пряшові, Словакія

Зборник Штефана СМОЛЕЯ – Мамко моя, чом праві я?

Штефан Смолей належыть до старшой ґенерації русиньскых писателїв Словакії, котра была літературно актівна в періоді по роцї 1989, в третїм русиньскім народнім возроджіню. Автор є знамый і оцїнёваный передовшыткым як прозаік (**Премія Александра Духновіча за русиньску літературу**, в ёго припадї за прозу ***Бурї над Бескидами*** в р. 2014), но в послїднїх роках давать перевагу тыж поетічній і байкарьскій творчости (напр. стихы *Білы марґареткы,* 2015, *Мамко наша,* 2016; байкы у зборнику *Чудный світ,* 2011).

Теперїшня публікація ***Мамко моя, чом праві я?***, є зборником короткой прозы і 32. ёго книжков у русиньскім языку. Як є авторовым звыком, дія проходить в минулости в домашнїм середовиску на русиньскім селї меджі простыма людми. Окремы тексты суть взаємно звязаны централнов постатёв Андрія Гороха і ёго пригодами в дїтинстві. Сполочным мотівом ці кулміначным пунктом тых текстів є але Андріёве похворїня ці зранїня, котре здобуде.

На єднім боцї так може крітіковати повторёваня єднакого мотіву, на другім боцї може оцїнити то, же Смолей го выужывать на то, жебы фарбисто ілустровав жывот селян в минулости. В книзї ся находять описы русиньской культуры, напр. народного лїчіня ці запоїня „сільского розуму" (причім автор го не ідеалізує, але вказує тыж на ёго наслїдкы), святочных звыків, дїтьскых гер, але і роботы (пастырьство в дїтинстві, дереворубство у дорослім віцї).

Єдночасно Смолей вказує і на наслїдкы і можны комплікації нелегкого жывота карпатьскых Русинів, котры в минулости жыли самостачным жывотом – скоро вшытко потребне собі выробили або здобыли вдяка домашнїм звірятам, выпестовали ці назберали у лїсї. Одношіня домашнїх звірят і селян было сімболічне, домашнї звірята злегшовали роботу на полю, выпестованы плоды служыли на обжыву про людей, як і звірів, котры дале помагали на полю. В припадї, кедь ся селянам стратила худоба ці дїтина потребовала лїчїня, зразу є огрожена обжыва родины і выникать нерїшытельный єствуючій проблем.

Мамко моя, чом праві я? зато може быти інтереснов публікаціёв про шыроку шкалу чітателїв русиньской літературы, од простых чітателїв аж по штудентів, учителїв і науковців, котры ся занимають літературов.

Мґр. Петро МЕДВІДЬ, ЛЕМ.фм

Творы Євґенія Фенцика ся дістають ку чітателям

В тых днях приходить к чітателям нова публікація з Выдавательства Пряшівскої универзіты в рамках серії Русиньска класіка.

Тандем літературознателїв із Інштітуту русиньского языка і культуры Пряшівскої универзіты в Пряшові, **Валерій Падяк і Михал Павліч**, по двох публікаціях, в яких пошоровали творы Анатолія Кралицького, і выберї пєс з репертоара Театра Александра Духновіча, одкрывають про сучасного чітателя далшу вызначну русиньску особность і ёго творчу дїдовизну.

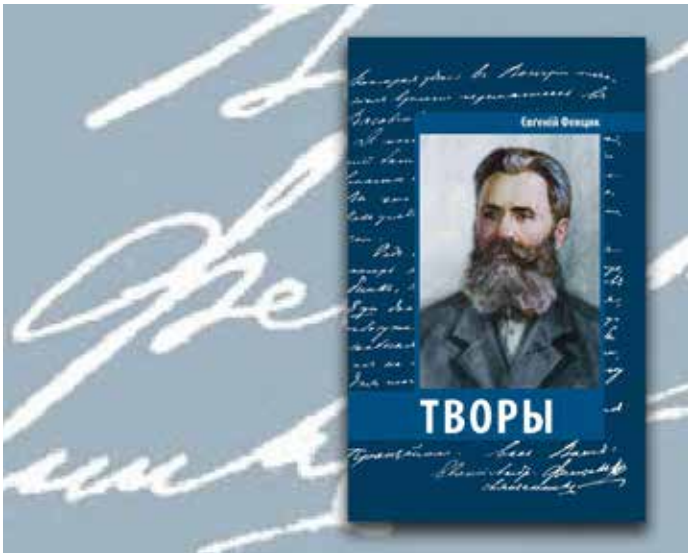

Три найважнїшы творы

Книга з назвов *Євґеній Фенцик. Творы* приносить три цїлы, комплетны творы того вызначного священика, поета, прозаіка, драматіка і публіцісты другой половины 19-го столїтя. Но подля редакторів выданя, іде о три найважнїшы літературны творы, із веце як двасто, котры Фенцик почас свого жывота написав.

Книга ёго выбратых творів обсягує повісти *Нищіє духом* і *Учитель-Неборак*, як і драму з назвов *Покореніє Ужгорода*. Ёго творы, незаслужено забыты, як пишуть редакторы новой публікації, так ся днесь холем часточно вертають ку русиньскому чітателёви.

В книзї *Євґеній Фенцик. Творы* найдеме і доста шыроку а глубоко оброблену біоґрафію Фенцика, котру знова приготовив, як і в попереднїх выданях Кралицького, Валерій Падяк. Таксамо 400-сторінкова публікація, котрой выданя підпорив і Фонд на підпору культуры народностных меншын, обсягує і богатый додаток з ілюстраціями.

Падяк з Павлічом так знова сягли по далшім покладї русиньской літературы, котрый і вдяка українізації в минулім столїтю зіставав мімо інтересу, і приношають тот поклад „очіщеный од пороху“ днешнёму чітателёви.

Книжка, як повів єден із редакторів, Валерій Падяк, в тых днях має вказати ся друком, но уж теперь шырокый круг заінтересованых може собі єй цїлу прочітати і на сайтї Пряшівскої универзіты, бо авторы проєкту хотять, жебы ся дістала ку што найвекшому числу чітателїв.

Євґеній Фенцик

Євґеній Фенцик (1844 – 1903) быв родаком із села Мартінка на Підкарпатю. Штудовав на ґімназії в Ужгородї і Сату-Маре. Потім абсолвовав богословску факулту на универзітї у Відню. Якраз там, в главнім містї монархії запоїв ся Фенцик до патріотічных кружків славяньскої штудентьскої молодежы. На священика быв рукоположеный і 1869-ім роцї.

Фенцик зачав писати літературу уж почас своїх штудентьскых років. Публіковав стихы, повіданя, а доконця і краєзнавчі статї, котры выходили на сторінках ужгородьскых новинок *СвЂтъ*, *Новый свЂтъ* ці у львівскых новинках *Слово*.

У 1885-ім роцї зачав выдавати властны новинкы, котры мали назву *Листокъ*. Тоты выходили до 1903-го року, до ёго смерти, і цїлый час новинкы редаґовав.

Фенцик, окрем іншого, інтересовав ся і о історію Русинів. Зробив інтересный проґрам їх бадань, котрый мав назву *Мысли о составленіи нашей історіи*. В роках 1892 аж 1896 на сторінках *Листка* опубліковав довгу статю о історії русиньскої літературы, котра вышла під назвов *Очеркъ угро-русской письменности*. В Додатку ку Листку, котрый выдавав од 1891-го року, публіковав серію статей о выгодах модерного господарїня на селах, про русиньскых священиків зробив коло 200 текстів проповідей.

Быв редактором учебників про русиньскы школы з ґраматікы, математікы, фізікы, ґеоґрафії і історії. Таксамо є автором реліґійных робот *Литургика* і *Молитвенникъ*.

Проф. Др. Павел Роберт МАҐОЧІЙ, Торонтьска універзіта, Канада

Припоминаме собі 95 років од народжіня і 30 років од смерти ЮЛІАНА КОЛЄСАРА

Юліан Колєсар (Юлиан Колєсар, Драґен Юлиян Кольєсаров, Julijan Kolesar) нар. 15. 7. 1927 в Дюрдёві, у Сербії бывшой Югославії, умер 26. 3. 1992 у Монтреалї, штатї Квебек в Канадї. Быв вытварным умелцём, поетом і етноґрафом в Югославії, русиньскей народней орьєнтації.

Ю. Колєсар здобыв освіту ґрафіка у Школї ужыткового уменя в Новім Садї (1949 – 1954). У 1966 р. навсе охаблять Югославію і жыє дакілько років у Паріжу і США, де робить як комерціоналный ґрафік (1969 – 1973), потім переходить до Монтреалу, де прожыє звышок свого жывота, присвятивши ся малярьству і науковій творчости. Ю. Колєсар поужывать розлічны штілы і технікы, пишучі іконы в штілї середнёвічной іконоґрафії, але тыж малює неорелістічны, експресіоністічны, кубістічны і абстрактны полотна. Ёго творы близкы тематіцї жывота войводиньскых Русинів, котры суть фаребнов ремінісценціёв із фоклорістічного уменя.

Жыючі в Канадї, Ю. Колєсар написав дакілько бадательскых робот, присвяченых войводиньскым Русинам, і опубліковав їх пріватно під значков, подля ёго властных слов – „Рускоґо институту Ю. Колєсарового у Америки". Є автором выше стовкы робот, присвяченых історії, історіоґрафії, етноґрафії, языку і історії уменя, написаных, зась подля выслову Ю. Колєсара, „панонским руским" языком. Єдина робота, што дошла ку шыршому колу чітателїв, была посмертно выдана в Югославії „История руского народного мена" (1966). Векшына літературных творів Ю. Колєсара є полемічного характеру. Барз крітічно ся высловлює проти україноорьєнтованій части войводинорусиньскых писателїв і лінґвістів, доказуючі, же ёго родный народ є частёв окремого карпаторусиньского народа. У 1990-ых роках родина маляря заложыла сталу выставку жывота і творчости Ю. Колєсара в музею етноґрафії ґрекокатолицькой парохії с. Дюрдёв. Рукописы умелця суть у Народнім архіві Канады в Отаві.

Література: „Лирични реализм як памятка: Юиян Колєсар, 1927 – 1992", *Шветлиосц*, XXX, 2-6 (Нови Сад, 1992), с. 179-182; Любомир Медєши, „Шлїди благей Колєсаровей души", in Юлиян Колєсар, *История руского народного мена* (Нови Сад, 1996), с. 241-246.

Здрой: „Енциклопедія історії та культури карпатських русинів" зоставителїв П. Р. Маґочія і І. Попа, Ужгород: Видавництво В. Падяка, 2010, с. 3544-345, переклад із україньского языка: ***А. З.***

ПаедДр. Іван РУСИНКО, Свідник, Словакія

ОРОДОВНИК В УГОРЬСКІМ СЕЙМІ ЗА СВІДНИЧАНІВ, ПОСТИГНУТЫХ ПОЖАРОМ

В авґустї 1904-го року села Вышнїй і Нижнїй Свідник постиг великый пожар. Згоріло много хыж, пострадало много родин, котры были монархіёв зохаблены на поспас своїй судьбі. Люде собі взаємно помагали, приїмали до своїх обыст тых, котры выгоріли, дїлили ся і з тым найменшым што мали, лем жебы якось пережыти, а не умерти з голоду і знову ся поставити на ногы.

Скрутну сітуацію погоріlых в Свіднику добрї познав і тогдышнїй опозічный посланець угорьского сейму за зборівскый волебный обвод **Др. Михал Артим**, бо Свідник належав до ёго волебного обводу а Свідничане го волили. Быв то він, котрій в угорьскім сеймі 1907 року перечітав скаргу Свідничанів і інтерпеловав о штатну поміч про погоріlых. Ёго інтерпелація і скарга выкликала парламентну дебату, што ся достало і до парламентной записніцї. Наслїдком шырокого вышетрёваня шкод з боку штатных орґанів Свідничане ся дочекали холем якой-такой помочі. З дирекції Червеного креста в Будапештї пришло до Свідника 200 корун, з уряду Шарішского жупана 400 корун, з фонду піджупана про погоріlых было послано веце як 450 корун (відь ŠVORC, P. a kol.: Svidník v premenách času. 2005)

Днесь уж малохто у Свіднику знає, хто то быв тот ородовник за погоріlых Свідничанів в угорскім сеймі перед веце як сто роками. Др. Михал Артим быв ґрецкокатолицькый священик, член конзісторіалной рады пряшівскої єпархії, радця папскої курії Святого Престолу в Римі, політік, русиньскый народный культурный дїятель, лічітель, мученик за віру і народ, народный будитель Русинів.

Народив ся 14. октобра 1848 в селї Никлёва (днесь Мікулашова, окр. Бардеёв) в родинї ґрекокатолицького священика Андрія Артима (народженого 1822 р. в с. Кружлёва, окр. Свідник) і мамы Анны, родженої Подгаєцькой (народженої 1825 р. у с. Варадка, окр.Бардеёв). Мав єдну старшу сестру Емілію (*1847, Варадка), котра ся выдала за Антона Вашковіча, грекокатолицького духовного в Ломнім а трёх од себе молодшых братів: Івана (*1853, Шеметківцї), быв учітель, Андрія (*12. 10. 1854, с. Дубова) і Антона (*18. 3. 1858, с. Дубова), обидвоме были ґр.-калицькы духовны. І ёго дїдо Іван Артим быв священиком в селї Кружлёва. окр. Свідник.

(позерай: Čisárik, Juraj: Rodokmeň gréckokatolíckych kňazov v karpatskom regióne. Východné Slovensko. 1657 – 2005).

Михал Артим ґімназіалны штудії абсолвовав в Пряшові а теологію на універзітї в Будапештї (1874), де ёго сполукласником быв Юлій Ставровскый-Попрадов (18. 1. 1850 – 27. 3. 1899), в будучности велика літературна і будительска особность Русинів другой половины 19. ст. (позерай: Др. Бескид Николай: Юлий Ставровский-Попрадов. Ужгород 1929. с. 18). В Будапештї попри штудію теології абсолвовав і два семестры лїкарьскої факулты, што по рокох выужывав як народный лїчітель. За священика быв высвяченый 5. 4. 1875 пряшівскым єпіскопом Осифом Ґаґанцём (котрый быв єпіскопом од 1843 аж до своєй смерти 22. 12. 1875).

Перше своє місто дістав у 1875 р. як каплан

на парохію до села Якубяны, окр. Стара Любовня, одкыль по пару місяцёх быв переложеный за справцю фарности до чісто мадярского села Здоба, окр. Кошіцї (1875 – 1877), але і ту ся довго не зогрїв, бо уж в 1877 р. быв настоятелём церькви в Бехерові, окр. Бардеёв, де пережыв своїх плодных 41 років аж до своёй мученицькой смерти, до 26. юла 1918 р.

Была то особность міцно талентована. Ёго професор теології в Будапештї то такой збагнув на молодім штудентови і сконштатовав: „*Шкода вас буде до Пряшова!*". Вольнї говорив і писав по мадярьскы, по нїмецькы, по латиньскы, знав ґрецькый і жыдівскый їдіш. Цїлый жывот ся снажыв звышовати свою кваліфікацію. Зо штудія богословія набыв тітул Baccalareát, што ся приближнї може рівняти днешнёму licenciátu (ThLc.). Як 48 аж 50-річный в 1892 р. успішно зложыв в Будапештї докторанськы ріґорозны екзамены з церьковного права і доґматікы а набыв тітул Др., жебы міг лїпше і кваліфікованїше быти напомічным своёму збідаченому народу. Быв членом конзісторіалной рады пряшівской єпархії, радцём папской курії – главного адміністратівного і судного орґану Святого Престолу в Римі, посланцём угорьского сейму. **Была то особность опозічного, выбойного, правду любячого, твердого характеру. Любив край і народ, із котрого вышов, із котрым жыв, котрому по цїлый жывот служыв і духовно го підкріплёвав. Быв ёго радцём і лїкарём.**

Тогдышню русиньску інтеліґенцію творили священици, півцоучітелї і пару десяток урядників, котры были тотално змадярізованы. Артим быв свідомым „рускым"- Русином. Выріс в русиньскій родинї. Ёго отець Андрій быв свідомым русиньскым патріотом. Як А. Духновіч в 1850 р. засновав у Пряшові літературне общество (сполочность) – Літературноє заведеніє Пряшевскоє, став ся єдным з першых стабільных членів того общеста, яке і фінанчнї підпоровав, а такым свідомым Русином ся став і ёго сын. М. Артим сам о собі ся высловив: „ *Будут з мене язык тягати, і так руснаком буду!*". (Василь Брында: Село Бехеров. Карпаторусский капендарь Л-С на год 1964, с. 141.) З русиньскыма мадяронами ся не контактовав, одсуджовав їх і напоминав. Высмівали ся му, же є *охранця спростаків.* А як Угорьско схвалило закон, же на вшыткых школах в угорьскій країнї вшыткы учебны предметы і немадярьскы народы мають ся учіти по мадярьскы, то майже вшытка угроруська інтеліґенція стала ся Артимовым неприятелём.

Кедь пришов на ярмарок до Бардеёва все около нёго была копа людей. Шырока околіця го знала нелем як священика, аблеґата (посланця) угорьского сейму, але і доброго доктора. (Dr. Korba, E.: Šli verne s ľudom. In: Kalendár SLOVA pre gréckokatolíkov na rok 1972). При бехерівскій фарї все, і в недїлю, стояли в лїтї возы, в зимі санкы з хворыми людми. Люде о нїм говорили же є віщій, бо же знає порадити каждому хворому. Артим радив і лїчів все задарьмо як нашы старосвітьскы *безсребреникы,* братя, св. Козма і Даміан.

В країньскых вольбах до угорьского сейму в 1901 р. як опозічный політік за Країньску католицьку народну страну (котру сам орґанізовав) кандідовав в зборівскім волебнім обводї. Ёго протикандідатом за тот обвод быв Мадяр, свідницькый кралёвскый судця Імре Сепешгазі (16. 1. 1857 Пряшів - 4. 5. 1932 Будапешт), котрый волебный бой з Артимом высоко програв. В тім часї і села зборівского волебного обводу належапи під свідницькый обводный суд.

М. Артим быв дуже популарный меджі народом, так меджі Русинами, як і меджі Словаками. Кедь пришов у часї волеб до Зборова, Зборівчане му не доволили ани з коча зыйти на властных ногах, однесли го рівно на руках аж на нотарьскый уряд зборівскы жены зо співом:

Eljen, eljen, ejlen budze,
naš pan Artim panom budze.
Sepešhazi do komina
naj še udzi jak slaňina.

А Русины на Маковіцї співали по свому:

Артим Мигаль шувне мено,
на дієтї[1] выхвалено.
Шепігазі до комина,
най шя будит як сланина.

Отец Артим добрый пан
Аблеґато[2] буде нам.
Шепігазі до комина,
най шя будит як сланина.

Зато, же го і римокатолицькы Зборівчане зволили за посланця, М. Артим купив їм до костела св. Марґіты вежовы годины за 1600 корун.

В далшых парламентных вольбах в тім істім обводї быв і по другыраз зволеный а ёго посланецькый мандат тырвав так од 1901 до 1910 р. Кандідовав і в далшых вольбах, але в наслїд-

ку великой аґресівной пропаґанды містных мадяронів і урядів лем о барз мало голосів заостав за своїм протикандідатом.

Быв єдным з мала священиків, котрый за цїлый час Першой світовой войны (через бехерівскый хотарь двараз перешла лінія фронту там і назад) зістав в селї зо своїма вірниками. Доконця, уступуюча російска армада го першый раз 29. новембра 1914 заяла а одвлекла зо собов аж до міста Ясло (Польско), де го три тыжднї тримали і вышетрёвали як заятця під „баёнетами" а обвинёвали го зо шпіонства против російской царьской армады. І в 1915 року при другім одступі російской армады з теріторії северовыходного Словенска го знову заяли як рукоємника і одвлеки зо собов аж до Яслиск (Польско). До Бехерова ся вернув аж зачатком юна 1915 (Pramene k vojenským dejinám Slovenska IV/1? VHÚ Bratislava 2016, c. 116). Село было войсками выдранцоване, спустошене, розбите, выпалене. Артим 14. янувара 1915 в менї села написав главному жупанови стяжность на непропорціоналны реквірації польногосподарьскых комодіт ракуськоугорьсков армадов од обывателїв села а жадав направу. Стяжность підписали: Артим, рыхтарь села і заступця рыхтаря.

Але ани угорьскы штатны орґаны му не довіровали. Підозривали го зо шпіонства про російску страну а обвинёвали го, же він сам добровольно одышов з російскым войском. Зо страны угорьской поліції не было конця-края вышетрованю. Аж як ся листом постяжовав самому цісарёви, ёго пронаслїдованя поліціёв ся змірнило, але не перестало.

Арим быв єдиным священиком на шырокій околіцї, якый не евакуовав зо села перед приходом російской армады в часї Першой світовой войны, а праві тото было прічінов, же го підозривала і мадярьска і російска страна.

До цїлой Маковіцї внїс дух „рускости". **Як священик быв незломным застанцём выходного, візантійского обряду, юліяньского календаря, кіріликы і азбукы.** Поставив ся проти наряджіня єпіскопа Др. Штефана Новака зо 6. юна 1915 р. о переходї ґр.-католицькой церькви на ґреґоріаньскый календарь і о повинній латінізації вшыткых учебників на церьковных школах, богослужебных церьковных книг і молитвеників. Місто кіріліцї і азбукы Русины мали поужывати латиніку з мадярьскым правописом. Свій крок арґументовали тым, же кіріліця і юліаньскый календарь суть споюючім огнивком Русинів з російсков культуров а латиніка принесе Русинам європску культуру і приправить Русинів на їх мадярізацію (Sulaček, J.: Príspevok k dejinám tlačiarne ukrajinských kníh. In: Historické knižničné fondy, ŠVK, Košice, 1988).

Як протест проти наряджіня єпіскопа Новака написав а выдав на властны наклады дві публікації (Artim, M.: A Halotti beszéd és könyörgés rituális szempontból. Bardejov, 1903. Artim, M.: Memorandum centennariae memoriae erectionis dioeceseos Eperjesiensis. Eperjes 19-a Martii 1916.) а з вікарём Др. Н. Руснаком (1878 – 1954) вступив до верейной дішпуты (Artim, M.: Contra reputaeiones RSSMI DNNI Canonici DRIS Nikolaj Rusznak Ad me Novissime Directas.). Не быв в ласцї ани церьковной, ани угорьской влады, бо быв Русин.

Як політік быв в тайнім контактї зо Свідничаном Юрком Лажом (1867 – 1929), боёвником проти соціалной несправедливости на Маковіцї а пізнїшым сенатором в Народнім згромаждїню за першой ЧСР, з котрым сполупрацовав. Лажо ся з ним стрїчав, аґітовав масы людей за зволїня Арима за посланця до угорьского парламенту. Конзултовав з ним став і перспективы розвоя Русинів (Sulaček, J.: Príspevok ... як горі). Ай Ю. Лажо, подобно як Артим, быв в немілости церьковной і світьской моци. Быв суднї репресованый а посадженый на два місяцї до арешту зато, же „vystupil protiv zavedenija katolickoho kalendarja dľa rusnakov i sniščenija kiriliki" (Lažo, Jurko: Russkomu narodu na Slovensku. Tipografia Ju. Lažo, 1925, s. 4).

В 1918 р Артим уж верейнї а остро выступив проти наряджіню єпіскопа Новака. Листом обернув ся на угорьского краля а ракуського цісаря Карла І. (1888 - 1922), жебы му, Артимови, доволив посвятити *паску* ёго віруючім подля старого, юліаньского календаря. Краль му властноручнї одписав, же *„хлїб ся може святити каждый день, бо ниґде не є написане, жебы были становлены днї, в котрых ся може або не може хлїб святити"* (Брында, В.: Село Бехеров. Карпаторусский календарь Л-С на год 1964, с. 143). На основі того пасхалны свята і посвячіня *паскы* было в селї подля старого календаря а лист быв Артимом перечітаный на Великдень в церькви з казательніцї.

Але єпіскоп Новак і штатны угорьскы орґаны ся з тым не успокоїли. Зінсценовали проти Артима судный процес а 26. юла 1918 р. до бехерівской школы пришов сенат крайского суду, де прикликали Артима. З членів комісії Бехе-

рівчане спознали лем Бекида, наісто Антонія (1855 – 1933), котрый в тім часї быв посланцём угорьского парламенту. Выслух Артима тырвав од 9-ой до пів другой годины пообідї. Як вышов з будинку школы, скаржыв ся ґрупі своїх вірників, котры го чекали при школї, на болесть в хырбетї і просив людей о поміч, што задокументовав у сільскій кроніцї тогдышнїй бехерівскый учітель і кроникарь Алексей Фариніч ст. (1863 – 1952). І перед фаров го уж чекало много нетерплячіх і выстрашеных обывателїв котрым выголосив: *«Єдно єм уж зробил, календарь уж буде по старому а іщі мам другу роботу а то – вышмарити Новака з Пряшова, а кедь то не зможу, так перейдеме на првославіє».* В тім моментї ся ани не наздав, же минуты ёго жывота суть уж зрахованы. Сїв за обіднїй стіл к обіду, взяв раз ложков гороховой кашы а другу ложку уж не донїс до уст... Сердце великого патріота не вытримало...

Погребны обряды одкончів ёго молодшый брат зо своїм зятём і сыном за участи духовенства з Маковіцї і множеством народа зо шырокой околіцї.

На початку 20. ст. в роках 1901 – 1920 М. Артим быв єдинов світлов особностёв боёвника за народны і культурны права Русинів.

М. Артим быв ініціатором і орґанізатором выбудованя новой мурованой церькви і будинку новой мурованой школы в Реґетовцї (бехерівской філіалкы), за што го іконописцї на іконї св. Николая на іконостасї регетівской церькви звічнили маленьков поставов у спіднїй части іконы. Заслужыв ся о выбудованя новой мурованой фары, высокой мурованой приступовой дорогы (мур) до церьки, мурованого моста через дуже глубокый потік в селї і выбудованя новой мурованой церьковной школы в Бехерові. В селї пропаґовав проґресівнїшы способы ґаздованя, овоцинарства, выужываня умелых гноїв і технікы.

З манжелков Маріёв, родж. Адамковічовов (1858 – 12. 7. 1901) мали троє дїтей: Марґаріту Лукрецію (15. 12. 1880 – 27. 12. 1880), Марію Петріллу (12. 1. 1886 - ?) і сына Леонтея (16. 9. 1888 – 19. 7. 1909). Леонтей, штудент права в другім рочнику высокой школы, траґічно загынув при великій поводнї в селї. Вшыткы троє суть похованы на бехерівскім цінтерю а ту спочінув і М. Артим. Марія Петрилла выдала ся за гр.-католицького священика Корбу, родом з теперїшнёй Хмелёвой а одышли до Америкы. В 1968 р. Марія Петрілла як 82-рочна подаровала фотоґрафію свого отця редакції Карпаторусского календаря Л-С на 1968 рік, котру ту публікуєме.

Позначкы:

Дієта[1] – передволебна кампань за Ракусько-Угорьска.

Аблеґат[2] – ablegát, посланець країньского парламенту за Ракусько-Угорьска.

Петро МЕДВІДЬ, ЛЕМ.фм

Кандідовати на пост пряшівского жупана буде і Русин з Меджілаборець – Михал КАЛИНЯК

В минулости быв і председом МО РОС в Пряшові. На пост председы Пряшівского самосправного края (ПСК) буде кандідовати сучасный централный директор Канцеларії Здружіня міст і сел Словакії (Združenie miest a obcí Slovenska), родак з Меджілаборець, Михал Калиняк.

Кандідатуру Калиняк потвердив про аґнетуру TASR в середу, **3-го авґуста 2022**. Вольбы до містной і крайской самосправы будуть тот рік першый раз споєны, і председа Народной рады Словацькой републікы їх выголосив на суботу, **29-го октобра 2022.**

Обчаньскый кандідат

Як Михал Калиняк інформовав аґентуру TASR, кандідовати в осїннїх вольбах буде як обчаньскый кандідат, значіть **не буде кандідатом політічной партії**. Єдночасно сі усвідомлює важность штонайшыршой підпоры свого проґраму про ёго ефектівну імплементацію.

„Зато я порихтованый стрічати ся з політічныма партіями, котры ся інтересовали о мою припадну кандідатуру, жебы єм їм представив тезы свого проґраму,“ повів. Політічны партії го можуть підпорити і як обчаньского кандідата.

У своїй візії видить спектрум проблемів найлюднатїшого края в Словацькій републіці, при їх рїшаню хоче схосновати і скушености із 20-рочного дїяня в области самосправ. ***„На многы проблемы може схосновати рїшіня, котры не суть дорогы, а ани залежны од єврофондів як єдиной спасы. Знам, же ся то дасть, і знам як на то,“*** декларує.

Схосновати хоче і детеперїшню роботу в штруктурах Здружіня міст і сел Словакії, о то веце, же централну орґанізацію містной самосправы бере як важного партнера і при реґіоналнім розвитку.

„Высшый теріторіалный цїлок мусить быти великый брат міст і сел, то алфа і омеґа. Зато є моёв візіёв, жебы єм не сполупрацовав лем з крайскыма посланцями, але і з реґіоналныма здружінями Здружіня міст і сел Словакії. В рамках робочого діару бы зато были і выїзды на засїданя тых реґіоналных здружінь,“ повів на марґо своёй представы о веджіню края.

Тїснїше перепоїня меджі містнов і крайсков самосправов бере Михал Калиняк за важне на цїлодержавній уровни.

Михал Калиняк

Кандідат на пряшівского жупана Михал Калиняк походить з Меджілаборець. На Філозофічній факултї Пряшівской універзіты в Пряшові штудовав комбінацію політолоґія – украïньскый язык і література. Тоты штудії закончів у 2004-ім роцї, о рік пізнїше на тій самій універзітї обгаїв ріґорозну роботу. На Пряшівскій універзітї быв пізнїше інтерным докторандом, занимав ся теоріёв політікы. Докторьску роботу з того фаху наконець обгаїв на Філозофічній факултї Універзіты Павла Йозефа Шафаріка в Кошіцях. Калиняк є знамый як одборник на самосправу і представитель Здружіня міст і сел Словакії. Реґуларно го може відїти в медіях. Быв і говорцём пряшівской а петыржальской радніці. В минулости быв і у практічній політіці. Быв містьскым посланцём в Пряшові за партію Smer в роках 2012 аж 2016, де жыє, передтым в Меджілабірцях, одкаль походить, в роках 2002 аж 2006 быв містьскым посланцём за SDĽ (Партія демократічнчой лївіцї).

Быв і говорцём Міністерства школства, наукы, баданя і шпорту Словацькой републікы, таксамо говорцём підпредседы влады про сполочность знань, европскы справы, людьскы права і меншыны. Дїяв як член веце експертных ґруп.

Активный быв і у русиньскім русї. Єден час быв доконця у функції председы Містной орґанізації Русиньской оброды в Пряшові.

Проф. Др. Іван ПОП, др. н., Хеб, Чесько

Припоминаме собі 35 років од смерти Народного умелця України – Андрія КОЦКЫ

Андрій Коцка ся народив 23. 5. 1911 в Ужгороді в тогдышнїм Угорьскім кралёвстві, теперь на теріторії України, умер 3. 9. 1987 в Ужгороді в тогдышнїм СССР, теперь Україна. Быв малярём на Підкарпатьскій Руси.

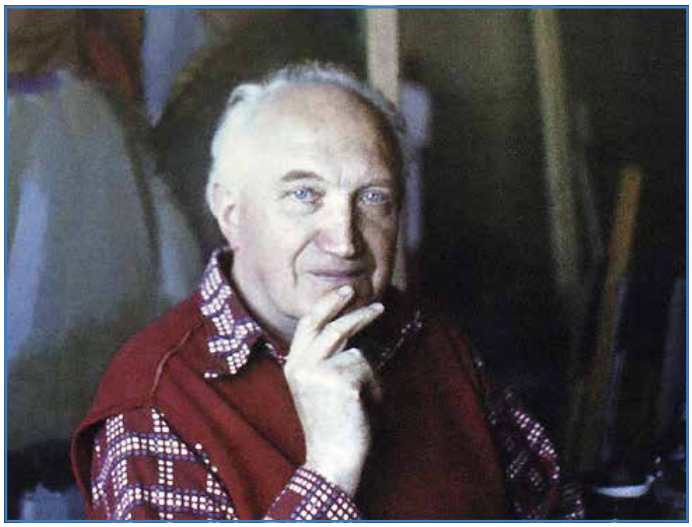

По скончіню Ужгородьской ґрекокатолицькой учітельской семінарії ся А. Коцка учів у Публічній школї малёваня (1931) під веджінём Йосифа Бокшая і Адалберта Ерделія. Дале продовжовали ёго штудії в Академії уменя в Римі (1940 – 1942).

Меджі найлїпшы роботы майстра належать портреты із підкарпатьской Верьховины, главно образы дїтей: **Пастырька гусок** (1932), **Марійка** (1933), **Хлопчік** (1934), **Школярї** (1937), як і цікл імпресіоністічных жанровых сцен, реалізованых пастелом і квашом: **Ужгород** (1939), **При церькви** (1940), **Процесія** (1940), **У недїлю** (1940) і іншы.

На зачатку совєтьского режіму по Другій світовій войнї під тиском ідеолоґії комуністічной влады А. Коцка сотворив портреты партізанів: **Василь Русин** (1947), **Василь Свида** (1947), (позн. ред.: **Василь Зозуляк**, котрого портрет є теперь у депозітї Музея українськой культуры у Свіднику) і героїв роботы: „**Старий колгоспник“** (1950), „**Ланкова Пелагія Ґебеш**“ (1955), „**Столяр М. Пахта**“ (1956). Тоты роботы не мали значну естетічну цінность, але одповідали політічным потребам влады. У половинї 1950-ых років А. Коцка ся вертать ку передвойновым темам і штілу, малює серію портретів жен Верьховины: **Дївча з Колочавы** (1955), **Гуцулка** (1958), **Приятелькы** (1963), але тыж лірічны імпресіоністрічны закутины природы: **Зима в селї Тихе** (1954), **Ярь у Ясынях** (1969).

У 1982 р. А. Коцка быв оцїненый названём Народный умелець України. По смерти майстра ёго дім в Ужгороді быв перетвореный на музей.

Література: Володимир Павлов, *Андрій Коцка: альбом* (Кієв, 1993); Юрій Небесник, Михайло Дуран, *Андрій Коцка: альбом* (Ужгород, 2002).

*Здрой: **„Енциклопедія історії та культури карпатських русинів“** зоставителїв П. Р. Магочія і І. Попа, (Ужгород: „Видавництво В. Падяка“, 2010, с. 369-370), переклад із українського языка: А. З.*

Проф. Др. Іван ПОП, др. н., Хеб, Чеська република

Єдину вызнамну русиньску сохарьку – Олену МАНДІЧОВУ споминаме ку єй 120-рочу

Олена Мандічова (Олена Мондич, Jolana Mandičová, дївоче мено і призвіско: Ілона Шіналі) нар. ся 26. 9. 1902 в Джюлешті тогдышнёго Угорьского кралёвства, теперь на теріторії Румунії, умерла 12. 3. 1975 в Кошіцях тогдышнёй Чехословакії, теперь на теріторії Словакії. Перша професіонална сохарька меджі Русинами Чехословакії.

По скончіню ґімназії в Кошіцях і Будапештї О. Мандічова перешла до Прагы, де почас короткого часу штудовала на Высшій школї промыслового і ужыткового уменя „Ум прум“ (1921 – 1922), потім – в Академії вытварных умень (1922 – 1925), де єй учітелём быв знамый чесь-

• *Авторков бусты народного будителя Русинів – Адолфа Добряньского на памятнику із 1928 року в Михаловцях на Словакії є Олена Мандічова.*

кый сохарь Ян Штурса. У 1926-ім роцї путовала до Мнїхова, Паріжа і Італії. Того самого року ся оддала за Івана Мандіча, што приспіло заінтересованю ся отчізнов свого мужа – Підкарпатьсков Русёв. Іщі як штудентка О. Мандічова робила над портретами і сохами русиньскых культурных дїятелїв, а в 1926 роцї єй біломраморова буста **Євгена Фенцика** была інштalована на памятник в **Ужгородї.** В тім же часї О. Мандічова створила соху **Вівчарь**, котра была першов з ряду єй робот, што были присвячены традічному жывоцу Русинів. Далшыма были сохы: **Лїсоруб, Алеґорічна композіція** і **Карпаторуська пісня.** Тогды дістала дакілько обїднавок на створіня буст: **Адолфа Добряньского** в **Михаловцях** (1928) і **Ужгородї** (1929), **Александра Духновіча** в **Колочаві** (1930) і в **Хустї** (1932). Найзнамішов з єй робот была соха президента Чехословакії **Томаша Ґ. Масаріка** у жывотній великости, што была 1928 р. дана на памятник на єднім із главных намість **Ужгороду**, котра стояла аж до припоїня Ужгороду до Мадярьска на концю рока 1938 (соха была вывезена до Чехії, а пізнїше зніщена повойновым комуністічным режімом Чехословакії).

У 1930 р. О. Мандічова здобыла штіпендію од чехословацького міністерства освіты на штудії у Франції. По навернутю із Франції створила сохы двох ґубернаторів Підкарпатьской Руси – **Ґріґорія Жатковіча** (1931) і **Антонія Бескида** (1931). Вершынов творчости О. Мандічовой были скулптуры **Александра Митрака –** в **Мукачові** (1931) і **Алерксандра Духновіча –** в **Пряшові** (1933). Про послїдню велику соху авторка приправила дакілько варіантів, із котрых наконець быв выбраный тот, што зображує народного будителя як учітеля, што стоїть вєдно із школярём.

З розпадом Чехословакії і початком Другой світовой войны умелецьке дїятельство О. Мандічовой ся скончіло. Войновы рокы пережыла з родинов у Мукачові, а потім у Будапештї. Важна хворота їй знеможнила далше вытварне дїятельство. Послїднїх 30 років жывота О. Мандічова зістало фактічно забыта, робила касірку в обходї в Кошіцях.

Література: Владислав Ґрешлик, „Незакінчене танго: до недожитого 85-річчя О. С. Мандич", *Дукля,* XXXV, 5 (Пряшів, 1987), с. 59-63; Владислав Ґрешлик, „Творчість Олени Мандич міжвоєнного періоду", in Mikuláš Mušinka, zost. *Закарпатська Україна в складі Чехословаччини, 1919 – 1939* (Пряшів, 2000), с. 207-214.

***Здрой**: „Енциклопедія історії та культури карпатських русинів" зоставителїв П. Р. Маґочія і І. Попа, (Ужгород: „Видавництво В. Падяка", 2010, с. 442-443), переклад із українського языка: А. З.*

Мґр. Арт. Даньєл БРОДЯНІ, вытварный умелець і куратор

Споєный скоро зо вшыткым коло Енді Варгола

(Михал Бицко славить 70 років.)

ПаедДр. Михал Бицко, ПгД, Ф. А. Б. І. (Fellow of The American Biographical Institute), є главным куратором Музея модерного уменя Енді Варгола (ММУЕВ), главный актер заложіня ММУЕВ у Меджілабірцях і емерітный президент Сполочности Енді Варгола (СЕВ), вытварный теоретік, умелецькый куратор, музеоедуколоґ і публіціста.

Народив ся 12. октобра 1952 у Гуменнім, але выростав у Збудьскій Білій в окресї Меджілабірцї. По матурї штудовав на Катедрї вытварной выховы і на Катедрї україньского языка і літературы Педаґоґічной факулты у Пряшові Універзіты Павла Йозефа Шафаріка (УПЙШ) у Кошіцях. Освіту собі доповнёвав екстернов формов штудій спершу на Катедрї вытварной выховы Філозофічной факулты УПЙШ і наслїдно, по споїню катедер Філозофічной і Педаґоґічной факулты УПЙШ, докончів штудії на Катедрї вытварной выховы Педаґоґічной факулты УПЙШ у штудійнім одборї Теорія навчаня общонавчалных предметів – учітельство про середнї школы. В роцї 1980 здобыв академічный тітут доктор педаґоґікы (PaedDr.) а в роцї 2003 по абсолвованю доктрандьскых штудій на Універзітї Матєя Берла в Баньскій Бістріці, на Пряшівскій універзітї в Пряшові і обгаїнём дізертачной роботы на тему *Уменя, перцепція, суґестія, маніпулація і дїтина* Пряшівска універзіта му удїлила научно-академічный тітул філозофії доктор (PhD.). По скончіню штудій робив у резортї школства і культуры як вытварный педаґоґ на Основній умелецькій школї в Меджілабірцях і як екстерный робітник Містьского центра культуры в Меджілабірцях.

У 1990-ім роцї заложыв Сполочность Енді Варгола і в роцї 1991, вєдно з братом Енді Варгола – Джоном Варголом і президентом Варголовой надації в Ню Йорку Фредеріком Гюґесом заложыв Музей модерного уменя Енді Варгола (первістна назва была Музей модерного уменя родины Варголовых).

Меджі ёго інтересы належить музика і одборна література. Є автором многых композіцій сценічной музикы і співанок про дїти і молодеж, а тыж 5-ёх моноґрафій о музеоедуколоґії, Енді Варголови і сучаснім уменю. Выдав 3 зборникы поезії у словеньскім і русиньскім языку. Є автором многых статей в розлічных медіях дома і за границями отчізны, котры ся занимають уменём, выховов і культуров вообще. Америцькым біоґрафічным інштітутом в США быв вецераз оцїненый за роботу в уменю і в освітї. Ёго мено є уведжене в шестёх енціклопедіях дома і в загранічу. Є лавреатом Меджінародной премії Треббія 2017.

Розговор із Михалом Бицком (скороченый)

Д. Б.: А што Твої колеґове в роботї? Тадь мусять знати, же тот Бицко ся жертвовав про заложіня субєкту, котрый їм дає роботу!..

М. Б.: Я ся не жертвовав зато, жебы дахто дістав роботу і под. Жертвовав єм ся про взник музея Енді Варгола, а то є вшытко...

Д. Б.: В умелецькій і культурній громадї Твоє мено резонує ... Каждый знать, што єсь зробив, каждый знать, вдяка кому ся стало знаме ваше місто, але і край, і републіка ... Знам, же Твоє мено є в многых публікаціях і енціклопедіях ... Часто путую по світї і стрїчам ся з кураторами і умелцями, у котрых маш решпект і почливость ... Здасть ся Ті, же є то самособов? Ты сам не чуєш потребу узнаня і под.?

М. Б.: Не задумую ся над тым ... В послїднїм часї єм сі зробив такый частковый авдіт у своїм жывотї і выселектовав єм дакотры реалії, котры єм задефіновав як збыточны. Зістало мі то, што мам в почливости і кого мам в почливости ... То є днесь про мене основов моёй філозофії бытя. Барз мі в тім помагать отець духовный, мій сповідник і приятель о. Мефодїй Біланчік, представитель Чіну св. Василія Великого

... Нашы розговоры мі помагають на моїй пути жывотом. Уведу приклад. Познав єм барз добрї вызначного ученого, універзітного професора, котрый выховав десяткы молодых ученых, помагав при створёваню сістемы нашого высокого школства, мать десяткы оцїнїнь з цїлого світа, а кедь ся пан професор став пензістом, не спомянув сі на нёго скоро нихто. Нашто му давали тоты оцїнїня, кланяли ся му про ёго научны способности, кедь днесь му не знають прийти на мено ... Люде мають страшно коротку память на то добре, што про них было зроблене ... Зато я нїґда не чекав, не чекам і не буду чекати на ниякы премії, оцїнїня і іншы „єдноразовкы“. Моя бабка говорила: „Правы партізане повмерали, абы тоты, котры ся ховали за буком, на трібунах стояли ...“ Думам сі, же то платить все!

Д. Б.: Став єсь ся емерітным президентом Сполочности Енді Варгола і дале єсь главным куратором ММУЕВ у Меджілабірцях. Як ся позераш днесь на музей і на ёго будучность?

М. Б.: Выконным президентом СЕВ і директором ММУЕВ ся став Мґр. Мартін Цубяк ... Вірю му, бо є то способный молодый вытварный теоретік і куратор, зарезоновав уж і в загранічу ... Здобыв добре мено і у віцепрезідента Фундації Енді Варгола в Ню Йорку, перешов фалаток світа, мать за собов десяткы добрых проєктів, і в публікованю є актівный. В тім віджу істоту сучасности музея ... Будучность? Кедь талент, способности, охоту, професіоналность, розум не забє урядницька глупость і збыточна бірократія і політізованя, ММУЕВ мать будучность. Кедь буде наспак, стратить „значку“ в назві – мено Енді Варгола. В тім припаді то буде уж лем обычайна „културно-освітня інштітуція“, а не музей Енді Варгола. За тото суть одповідны тоты, котры з позіції справцїв засягують до музея і часто віджу, же суть то засягы ділетантьскы і початок ліквідації єдиного музея Енді Варгола в Европі а першого у світї. Факт, же тот музей єм заложыв як єден із тройцї (Джон Варгола, Фред Гюґс і я) є про мене жывотным успіхом, і факт, же єм го многы рокы „тримав над водов“ і дістав до свідомости світа є моє цїложывотне оцїнїня і дїло. Ці ся то дакому любить, або нї! Недавно єм у розговорї з МУДр. Штефаном Сотаком, котрый є моїм „медицинськым радцём“ і доктором, высловив речіня: „Штефане, я уж у віцї, кедь потребую лем здравя і покій!“ Він мі на то одповів: „Маш то, лем сі то мусиш усвідомити і брати то як факт!“ То бы єм поужыв і як „епітаф“ ... *(сміх ...)*.

Д. Б.: Михале, не хочу то далшым можным вопросом попсути ... тото Твоє закончіня ... Тримлю Ті палцї і дякую за розговор.

Мала історія Музея модерного уменя Енді Варгола в Меджілабірцях

Выникнутю Музея модерного уменя Енді Варгола в Меджілабірцях передовали выставны актівіты, реалізованы Михалом Бицком, ПгД., найперше в Малій ґалерії Клубу приятелїв вытварного уменя при вытватнім одборї Народной умелецькой школы в Меджілабірцях і пізнїше Сполочности Енді Варгола в Меджілабірцях. Почас екзістенції той інштітуції в часї бывшого політічного режіму Михалови Бицкови, ПгД., ся подарило позберати дость много документів і автентічных матеріалів о жывотї і творчости Енді Варгола, котры днесь суть частёв збіркового фонду і архіву музея.

Офіално музей быв створеный Міністерством культуры Словацькой републікы в роцї 1991, од 1. апріля 2002 є в зряджовательскій позіція Высшого теріторіалного цїлку Пряшівского самосправного края. В роцї **1973** ся Михал Бицко першыраз стрїтив з меном Енді Варгол почас высокошкольскых штудій, на лекціях проф. Івана Нестора Шафранка.

У 80-тых роках по скончіню штудій, кедь Бицко робив у Меджілабірцях як учітель, дале глядав, бадав по інформаціях о америцькім поп-артовім умелцёви Енді Варголови і ёго корїнях. Посередництвом Любіцї Противняковой ся дізнав о бабцї Еві Безековій, котра была наймолодшов сестров Ендіёвой мамы Юлії, же жыла в Миковій. Здобыв першы родинны фотоґрафії і корешпонденцію Варголовых і Безековых. Владимір Противняк, манжел Любіцї, ся в США стрїтив із Ендіёвым братом Джоном Варголом. І так походжіня было потверджене: родина походить зо села Микова на северовыходї Словакії.

22. фебруара 1987 у Ню Йорку вмер Енді Варгол.

Рік **1987.** Джон Варгола навщівив свою родину на выходній Словакії. 16. септембра ся особно з ним стрїтив Михал Бицко і запропоновав му, жебы поміг здобыти даяку вытварну роботу Енді Варгола про даяку словацьку ґалерію, Джон Варгола обіцяв, же як віцепрезідент The Andy Warhol Foundation for the Visual Arts v New Yorku (Надація Енді Варгола про візуалне уменя в Ню Йорку) буде просаджовати тоту думку.

Рік **1988.** Зачала ся комунікація з данов надаціёв, котра жадала рокованя з офіціалнов інштітутціёв, найлїпше з музеём. Проходячі рокованя были овпливнены тогдышнёв політічнов і сполоченьсков сітуаціёв і прииманя западного уменя евоковало дашто неґатівне і нежелане, зато многы інштітуції не хотїли і бояли ся вступовати до рокованя.

Рік **1989.** Міхал Цігларж і Рудо Прекоп в январї надвязали контакт з Михалом Бицком. У юну реалізовали выставку поп-артовых ґрафік Міхала Цігларжа.

ларжа в Меджілабірцях, котра мала великый успіх. В септембрї прошла петіція за створіня музея, котру ініціовали пражскы вытватници Міхал Цігларж, Алеш Найбырт і фотоґраф Рудо Прекоп. Окрем іншых вынамных особностей, петіцію підписав і тогдышнїй дісідент і быдучій президент Чехословакії Вацлав Ґавел.

Наслїдовало рокованя о реконштрукції старой пошты про потребы музея. Зачатком новембра Михал Бицко наіншталовав выставку о Енді Варголови, де были выставлены документы і пропаґачны матеріалы о Енді Варголови, были опублікованы факты о русиньскім походжіню умелця. Выставка была отворена 16. 11. 1989, сімболічно день перед нїжнов революціёв. По падї тоталіты (17. 11. 1989) одразу о Варгола проявило інтерес веце інштітуцій і міст. 28. децембра 1989 быв схваленый штатут музея в Меджілабірцях.

Рік **1990.** Джон Варгола другый раз навщівив Меджілабірцї. Місто му удїлило честне обчанство, але одышов скламаный з поступу робот на реконштрукції будовы старой пошты. Одповідны функціонарї єй не забезпечіли. Позіція нюйорьской надації і єй президента А. Л. Джіллеса была єднозначна – ку пожычіню образів Енді Варгола може дійти лем по докончіню просторів про музей.

22. марца 1990 была створена неполітічна і нештатна Сполочность Енді Варгола (CEB, SAW).

В апрілю 1990 была реалізована стрїча представителїв міста Меджілабірцї з президентом надації Арчібалдом Л. Джіллсом в Ню Йорку. Делеґацію творили: Ян Бицко, Евґен Ґалишін, Михал Турок-Ґетеш і Владимір Противняк. Рокованя было заміряне на офіціалну назву музея і рїшали ся таксамо комплікації з реконштрукціёв будовы.

Рік **1991.** Містьскый уряд в Меджілабірцях дав музею к діспозіції новопобудованый Дом культуры в Меджілабірцях – дві третины будовы дістав музей до поднайму. На управі інтерьєру брали участь Міхал Цігларж, Рудо Прекоп, Михал Бицко і архітект Штефан Пацак. Надація была інформована о приправленых просторах про музей.

У маю 1991 Пол Варгола (брат Енді Варгола) послав дакілько своїх образів і образы свого сына Джеймса як дарунок новому музею.

30. юна 1991 было святочне отворіня Музея модерного уменя родины Вархоловых (ММУРВ, MMURW).

1. септембра 1991 Міністерство культуры Словацькой републікы у Братїславі офіално створило музей як самостатный правный субєкт.

9. септембра 1991 было ракуськов фірмов доправлено 13 оріґіналів Енді Варгола до Меджілаборець. Дарунок допроводжовав Джей Шрайвр, тогдышнїй Варголів асістент, член Надації Енді Варгола про візуалне уменя в Ню Йорку.

5. октобра 1991 одбыла ся святочна вернісаж выставкы *Енді Варгол у краю своїх родічів.* На вернісажі взяв участь і Джон Варгола, і міністер культуры СР Ладїслав Снопко. Частёв споминаной выставкы была і выставка творів Пола і Джеймса Варголовых.

З Прагы быв одправеный шпеціалный влак до Меджілаборець „WARHOLTOUR". Выставку попозерало выше 2 тісяч людей.

В роцї **1994** в Піттсбурґу выник другый музей на світї присвяченый Енді Варголови.

В роцї **1997** ся назва музея змінила на Музей модерного уменя Енді Варгола в Меджілабірцях (ММУЕВ, MMUAW).

1. апріля 2002 ММУЕВ быв зряджовательсков листинов Высшого теріторіалного цїлку Пряшівского самосправного края вымедженый як надреґіонална, зберательска, научно-бадательска, культурно-освітня інштітуція в музейнім і ґалерійнім дїятельстві.

16. новембра 2002 ся одбыла інавґурація 230 центріметрів высокой сохы Енді Варгола од проф. Юрая Бартуса перед будовов музея.

22. юна 2006 Джеймс Варгола промовав свою книжку *На навщіві у славного стрыка* землёв із Миковой.

24. децембра 2010 умер Джон Варгола, старшый брат Енді Варгола, єден із закладателїв музея.

В роцї **2011**, почас святкованя 20-роча заложіня музея была одкрыта памятна табла Джонови Варголови.

29. януара 2014 умер Пол Варгола, найстаршый брат Енді Варгола.

В роцї **2016** ославив Музей модерного уменя Енді Варгола в Меджілабірцях **25. рокiв од свого взнику**. При тій нагодї музей навщівив сыновець Енді Варгола – Доналд Варгола зо своёв манжелков і сыном Енді.

(Зо словацького языка перетлумачів А. З.)

РУСИН Одборный і літературный часопис выдавать **Академія русиньской культуры в СР (6х ročne, náklad 1100 ks, IČO: 17079748).** Предплатне 12 евр. Адреса редакції: **Академія русиньской культуры в СР, Duchnovičovo nám. 1, 080 01 Prešov, SR.** Телефон: **0917 171 912.** Шефредактор: **Мґр. Александер Зозуляк**, языковый редактор: **ПґДр. Кветослава Копорова, ПґД.,** редактор: **Мґр. Михал Павліч, ПґД.** Реґістрачны числа: **ISSN 1339-5483, EV 328/08, MIČ 49 589**. Адреса на інтернеті: **www.rusynacademy.sk**, e-mail: **zozulakpo@gmail.com**. Выдане 12. октобра 2022 р.

KULT MINOR
FOND NA PODPORU KULTÚRY NÁRODNOSTNÝCH MENŠÍN
Realizované z finančnou podporou Fondu na podporu kultúry národnostných menšín

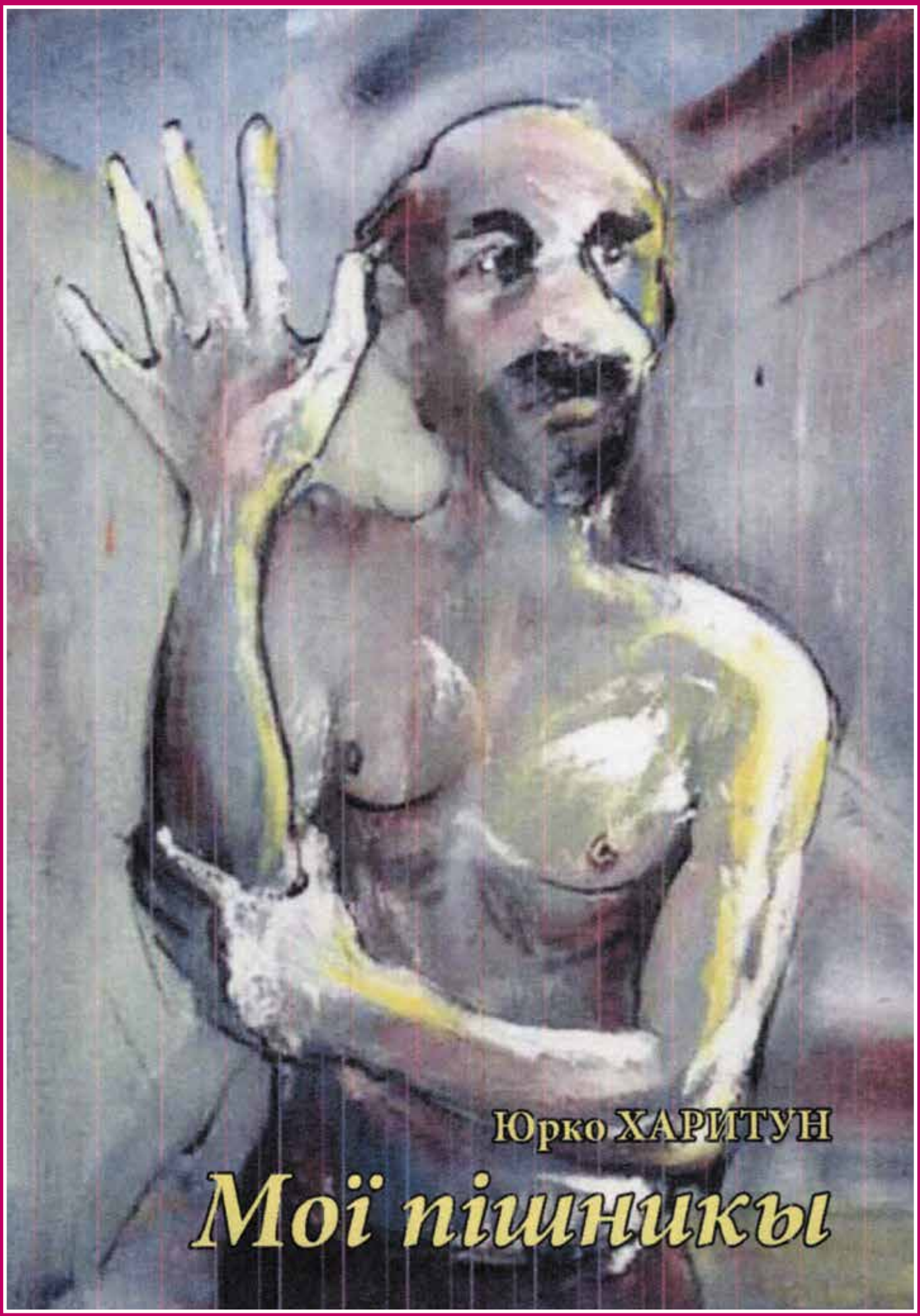

• Обалка четвертой тогорочной книжкы Академії русиньскої культуры в Словацькій републіці – Моï пішникы знамого русиньского автора Юрка Харитуна з Кежмарку.

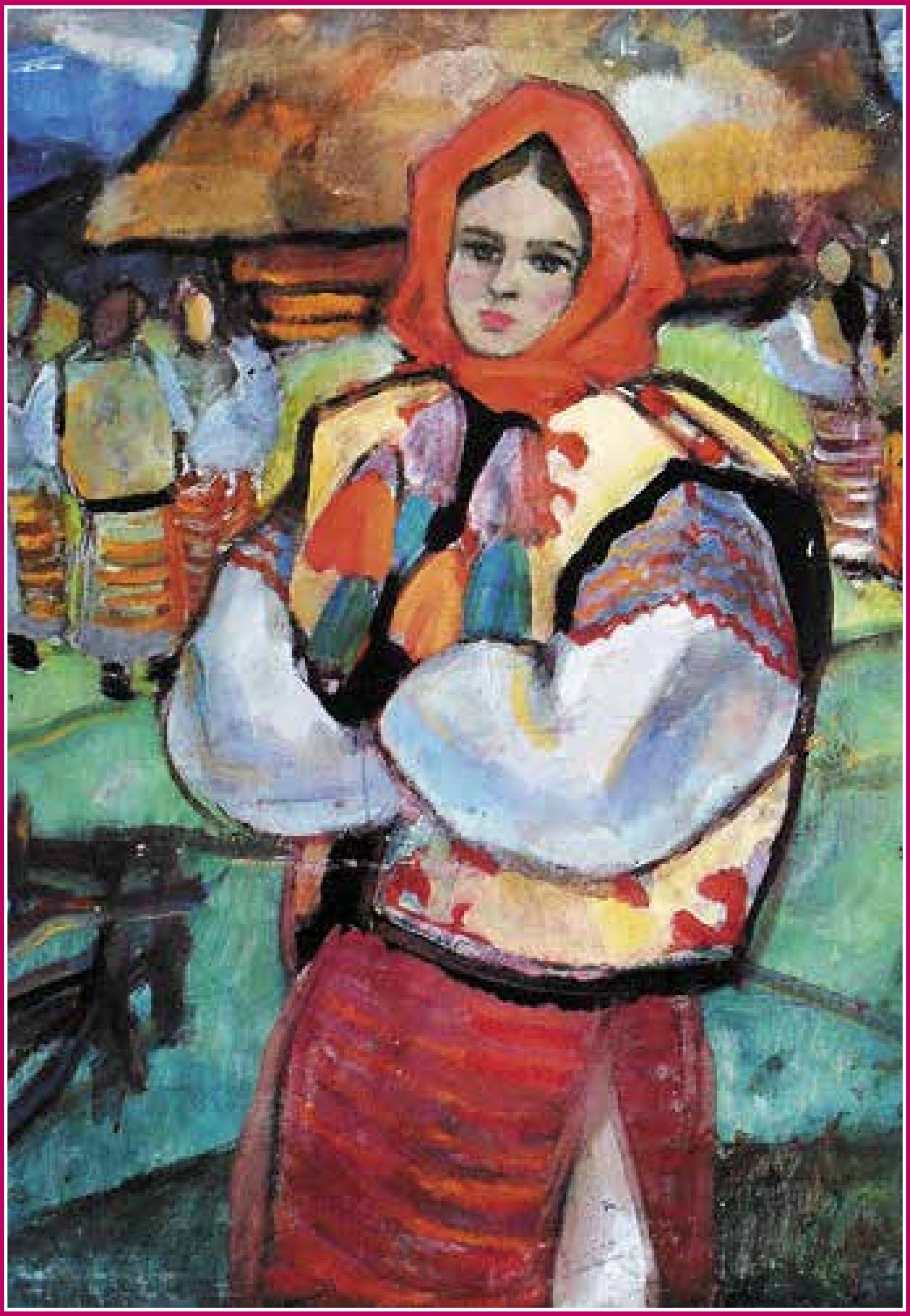

• Часта тема оліёвых фіґуралных образів Народного умелця Украіны Андрія Коцкы – Гуцулка.